

Ive Mažuran

ĐAKOVO I BOSANSKO-ĐAKOVAČKA BISKUPIJA OD 1239. DO 1536. GODINE

Ime Đakovo (Dyaco) javlja se prvi put u ispravi brata kralja Bele IV. i hrvatsko-slavonskog vojvode Kolomana 1239. godine. Premda izvornik te isprave nije sačuvan, njezin se sadržaj odnosio na darovanje posjeda bosanskom Kaptolu sv. Petra i biskupu Ponsi (Pousi), kojeg je 26. travnja 1238. papa Grgur IX. predložio humskom biskupu da se izabere za bosanskog biskupa.¹ Izražavajući zahvalnost vojvodi Kolomanu na darovanju, potvrdio je 7. prosinca 1239. papa Grgur IX. Ponsi dobivene posjede, ne ističući pritom o kojim posjedima i pravima je tada bila riječ.²

Neposredan povod Kolomanovu darovanju bilo je očito žalosno stanje bosanske biskupije, o čemu svjedoči papino pismo od 22. prosinca 1238. godine, u kojem se obraća ostrogonskom nadbiskupu i njegovim sufraganima da pomognu bosanskom biskupu, jer se nalazi u preteškom siromaštvu (paupertatem nimia pregravato).³

Kako je uskoro zatim uslijedila najezda Tatara, koji su ognjem i mačem opustošili Ugarsku, Hrvatsku i Bosnu, stanje bosanske biskupije postalo je još i teže. Nakon prestanka tatarske opasnosti i smirivanjem općih prilika u zemlji, izdao je kralj Bela IV. 20. srpnja 1244. bosanskom biskupu i Biskupiji novu darovnicu, u kojoj je u cijelosti prepričan sadržaj Kolomanove darovnice iz 1239. godine. Između ostalog, prema tekstu te darovnice dao je spomenute godine vojvoda Koloman biskupu Ponsi i bosanskoj biskupiji posjede Đakovo i Breznu (Blezna) u Slavoniji, odredio njihove granice i utvrdio posjednička prava.

Granica tog posjeda vodila je sa zapadne strane od Save pokraj Gornje Bebrine, Rušćice, Vrbe Gornje, Bukovlja i Ješevika, nastavljajući zatim preko Dilja do Ratkova Dola i Slobodne Vlasti gdje se doticala s posjedom Nevna odnosno Levanjska Varoš. Između Majara i Levanjske Varoši prelazila je potok Breznicu i pokraj Nabrda, Pridvorja i Drenja izbijala na potok Kašnicu. Odatle je uz potok Kašnicu granica skretala prema istoku produžavajući između Gorjana i Đakovačke Satnice do rječice Jošave i potoka Jošavice, spuštajući se pokraj Vučevaca, Vrbice, Mikanovaca i Vođinaca prema jugu do zemljišta

1 *Smičiklas, Tadija*, Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb, 1906., T. IV, p. 56-57.

2 *Smičiklas, o.c.*, T. IV, p. 94.

3 *Smičiklas, o.c.*, T. IV, p. 64.

utvrde Cerna i od Cerne u velikom luku uzduž »Dobrog puta« ponovno izbijala na Savu.

Dajući Đakovo i širu okolicu bosanskoj biskupiji i njezinu biskupu, Koloman je izuzeo taj prostor ispod sudbenosti bana, župana vukovske županije ili bilo kojeg drugog kraljeva službenika, oslobodio ga banske zalaznine i svih drugih javnih davanja i poreza. Po feudalnom pravu priznao je novom vlasniku puno pravo vlasnosti (*dominium*), odnosno pravo raspolaganja, uživanja i korištenja svih dobara na posjedu, ubiranje desetine, javnih poreza i drugih davanja, kao i pravo sudjelovanja u svim predmetima.

Dobivanjem tako prostrana vlastelinstva i vlastelinskih prava uvelike je porastao društveni položaj biskupa Ponse i uvrstio ga u red vodećih vlastelina Slavonije toga doba. Nasuprot tome njegov materijalni položaj nije se bitnije mijenjao, jer je naseljenost vlastelinstva bila slaba, a samo Đakovo izgledalo je više kao majur nego seoce.

Dobro obaviješten o prilikama u bosanskoj biskupiji i uvažavajući činjenicu da ona posjeduje vlastelinstvo u Slavoniji koje graniči s područjem pečuske nadbiskupije, naredio je papa Inocent IV. dopisom iz Lyona 26. kolovoza 1247. biskupu u Györu i priorima crkvenih redova u Ugarskoj da bosansku biskupiju podvrgnu Nadbiskupiji u Kalocsi.⁴ Takva odluka Pape Inocenta IV. bila je zapravo izraz slijeda događaja, jer je do tada kaločki nadbiskup bio organizator i predvodnik borbe protiv heretika u Bosni.⁵ S tom odlukom nije se, međutim, složio nadbiskup dubrovački smatrajući bosanskog biskupa svojim sufraganom. Da riješi to pitanje pozvao je 23. svibnja 1250. papa Inocent IV. bosanskog biskupa da u roku od osam mjeseci osobno ili posredstvom svoga opunomoćenika izađe pred papinski sud.⁶ Ali kako u predviđenom roku suđenje nije održano, ostalo je pitanje sufraganstva bosanskog biskupa i dalje neriješeno.

Za to vrijeme, unatoč posjedima dobivenim od vojvode Kolomana južno od Save, procjenjujući vjerojatno opće i vjerske prilike u Bosni i odnose društvenih snaga koje su ih podržavale, zaključio je biskup Ponsa da mu je Đakovo u svakom pogledu pogodnije i sigurnije mjesto boravka i rada, odakle je, oslanjajući se na red Propovjednika Sv. Dominika, kojemu je i sam pripadao, nesmetano mogao obavljati pastoralnu službu na području cijele svoje biskupije. Tim prije što ga je od Bosne prostorno dijelila samo rijeka Sava. Iz tog razloga negdje oko 1250. godine napušta on Bosnu i nastanjuje se u Đakovu.

4 *Smičiklas*, o.c., T. IV, p. 236-239.

5 *Smičiklas*, o.c., T. IV, p. 322, 323.

6 *Smičiklas*, o.c., T. IV., p. 420

Prije Ponsina dolaska bili su u Đakovu sagrađeni biskupova kuća (dvor) i zgrade za smještaj svećenika i ostalih članova njegove pratnje, a svakako i nekakva crkva za redovno obavljanje vjerskih obreda. Te su zgrade bile podignute na prostoru odvojenom od naselja, čineći tako zasebnu cjelinu u sklopu sela Đakovo.

Odluka biskupa Ponse da se nastani u Đakovu bitno je utjecala na njegov dalji razvoj, pa ono ubrzo izrasta u dobro napućeno i vodeće naselje svoje šire okolice.

Već 8. svibnja 1252. primio je Ponsa u Đakovu izaslanika trebinskog biskupa koji mu je uručio spomenutu bulu pape Inocenta IV. iz 1250. godine, o čijem je sadržaju prethodno bila riječ. Istog dana o tome je napisao ispravu Ponsin notar i klerik Arhiloš koji ističe da je to učinio pred kućom u kojoj biskup stanuje u selu Đakovu i u biskupovu prisustvu (*in villa que vocatur Diaco et ante domum in qua habitabat episcopus Bosgnensis, in eorum presentia*). Sastavljanju i pisanju isprave prisutni su također bili đakovački kapelan Petar Pousa, svećenici Danijel, Ivan i Dimitrije, te Juda, Aleksandar i mnogi drugi.⁷

U datom vremenskom roku nije se Ponsa odazvao papinu pozivu, bez obzira na pastoralnu obavezu i odanost poglavaru Rimokatoličke crkve, a nije ni poslao svoga izaslanika. Razloga je tome očito bilo više, a jedan je od temeljnih bio nedostatak novca.

Istom desetak godina kasnije, kad je biskupija materijalno ojačala, zaputio se on pred papu Urbana IV. u Civittavechiju i objasnio kada, zašto i zbog čega je dubrovački nadbiskup počeo smatrati bosansku biskupiju i njezina biskupa svojim sufraganom. Na temelju predočenih dokaza i saznanja zaključio je 19. srpnja 1264. papa Urban IV. da bosansku biskupiju valja podvrći kaločkoj Nadbiskupiji, potvrđujući tako odluku pape Inocenta IV. iz 1247. godine.⁸

Premda su podaci u izvorima više nego oskudni, nema sumnje da je biskup Ponsa bio vrlo odlučan i sposoban čovjek, koji se tijekom svoga djelovanja nosio s brojnim gospodarskim, organizacijskim, upravnim, vjerskim i drugim pitanjima, posebno južno od Save. Odmah po dolasku u Đakovo morao je u prvom redu organizirati vlastelinsku upravu, da bi osigurao biskupiji stalne izvore prihoda. Isto tako, brinuti se o svećenstvu i svećeničkom podmlatku, gradnji i gospodarskih i drugih zgrada, naseljavanju sela, osnivanju crkvenih župa i podizanju crkava. Pored toga nije isključeno da je postavio i temelje budućoj katedralnoj crkvi, smišljeno radeći i stvarajući uvjete da Kaptol uz katedralnu crkvu sv. Petra osnovan 1239. u Brdu (Sarajevo)⁹ u dogledno vrijeme prijede u Đakovo. Predviđajući upravo takav razvoj

7 *Smičiklas*, o.c., T. IV., p. 494, 495.

8 *Smičiklas*, o.c., T. IV., p. 303, 304

9 *Smičiklas*, o.c., T. IV., p. 239.

dogadaja dao je Ponsa Kaptolu na uživanje posjed Selce (Zelche) nedaleko Đakova.¹⁰

Svestranim radom i djelovanjem biskup je Ponsa neposredno utjecao i na samo Đakovo, koje u to vrijeme izgledom i veličinom ne zaostaje za mnogo starijim i većim naseljima u Slavoniji.

Na čelu bosanske biskupije ostao je Ponsa po svemu sudeći sve do 1271., mada se njegovo ime u izvorima javlja posljednji put 8. rujna 1270. godine.¹¹

Utemeljujući Biskupiju u Đakovu stekao je Ponsa trajne zasluge i vodeće mjesto u nizu svojih nasljednika, postavljajući istodobno i nesalomljiv kamen temeljac, na kojem će se ona uspješno dalje razvijati i s vremenom postati značajan činilac javnog života. Na istom temelju odvijat će se i rast Đakova, da bi potom preraslo u trgovište i grad, i konačno u tvrđavu.

Na biskupskoj stolici naslijedio je Ponsu biskup Roland na prijelazu između 1271. i 1272. godine. Pripadao je, vjerojatno, dominikanskom redu poput svoga prethodnika i odlikovao se svestranim sposobnostima. U tijeku biskupovanja izričito se spominje jedino 21. ožujka 1272.¹² i potom 19. listopada 1300. godine kao bivši biskup.¹³ Dokle je stvarno bio bosanski biskup točno se ne zna, premda posredni podaci navode na zaključak da je na toj dužnosti ostao sve do prvih mjeseci 1289. godine. Naime, na takav zaključak upućuje podatak da se u jesen 1289. na čelu bosanske biskupije već nalazio biskup Toma.¹⁴ U odnosu na trajanje njegova episkopata može se također zaključiti da je Roland uspješno nastavio Ponsino djelovanje i uvelike pridonio jačanju Biskupije u Đakovu.

Rolandov nasljednik biskup Toma bio je Elekov sin, a brat palatina Mihajla i magistra Demetrija od roda Szentmágócs.¹⁵ Ubrzo nakon što je postavljen za biskupa preselio je negdje početkom 1293. Kaptol bosanske crkve (Capitulum ecclesiae Bosnensis) iz Bosne u Đakovo. Iste godine 29. rujna zastupao je biskupa Tomu i brata mu Demetrija pred pečujskim Kaptolom notar Kaptola bosanskog magistar Abraham u sporu s Lovrom i Filipom, sinovima Filipa Koroga zbog dijela zemljišta

10 *Mesić, Matija*, Grada mojih rasprava u Radu JAZU, Starine JAZU 5, Zagreb, 1873., p. 115.

11 *Smičiklas*, o.c., T. V., p. 566.

12 *Knauz, Ferdinandus*, Monumenta ecclesiae Strigoniensis, Posonii, 1874., T. I., p. 595.

13 *Knauz*, o.c., Strigonii 1882., T. II., p. 488; *Wenzel, Gusztáv*, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Budapest 1860.-1874., T. X., p. 391.

14 *Knauz*, o.c., T. II., p. 256.

15 *Knauz*, o.c., T. II., p. 307; *Smičiklas*, o.c., T. VII., p. 148, 153.

zvanog Koprivna (Koporna). Budući da je u raspravi dokazano da su biskup Toma i brat mu Demetrije to zemljište kupili i da im ono po svim pravilima pripada, obje strane u sporu sklopile su vječni mir.¹⁶

Sklapajući spomenuti ugovor o mirnom uživanju dijela zemljišta Koprivna, prateći podaci u njemu istodobno otkrivaju i druge vrlo značajne činioce životne zbilje. S jedne strane dokazuju nastojanja biskupa Tome da proširi posjed i poveća svoje prihode, a s druge da je Kaptol preuzeo sudbenu vlast nad biskupovim i svojim podanicima i vođenje svih imovinsko-pravnih poslova na području bosanske biskupije. Drugim riječima to znači da je Kaptol preuzeo ulogu javnog bilježništva i neke vrste gruntovnice, kamo su dolazili vlasnici posjeda i sklapali međusobne ugovore o diobi, nasljedstvu, kupnji, prodaji i davanju u zalog, ili su takve isprave pohranjivali u Kaptolu. Postupajući po želji i volji posjednika i bilježeći njihove prigovore o smetanju posjeda, ili ih po nalogu viših vlasti uvodeći u posjed i utvrđujući njegove granice, Kaptol se pritom uvijek javljao kao svjedok, potvrđujući svojim pečatom pravnu valjanost i vjerodostojnost izdane isprave. Na taj način važio je on u javnosti kao mjesto povjerenja i vjerodostojnosti (*locus credibilis*), čija pravna valjanost nije uoče dolazila u pitanje. Istina, takva povlastica Kaptolu bosanskom nije bila potvrđena posebnim zakonom, ali je ona bila sadržana u samom pojmu kaptola, kakvu su imali i ostali kaptoli na području Hrvatske i Ugarske. Kaptolima se inače obraćaju pape, vladari, banovi, kraljevski suci i palatini, župani, crkveni i svjetovni velikaši i ostala vlastela.

Da bi navedene poslove Kaptol bosanski uopće mogao obavljati, mora da su već 1293. godine u Đakovu postojali svi potrebni uvjeti za njegov rad. Kao prvo zbor kanonika s prepoštom (*prepositus*) na čelu, čija se unutrašnja organizacija nije razlikovala od drugih kaptola. Osim prepošta zbor su činili lektor, kantor i kustos (*dignitates, canonici columnares*), koji su imali vanjsku jurisdikciju. Pored ovih dignitara bilo je, jamačno, i kanonika za kaptolsku upravu (*officia*) i kanonika bez jurisdikcije (*personatus*), od kojih možda i kanonik učitelj (*theologus, magister*) na što upućuje pridjevak uz ime notara Abrahama. Koliko je zapravo kanonika bilo 1293. godine, nije poznato, ali ih vjerojatno nije bilo manje od šest.

Nadalje, za sve kanonike i druge kaptolske službenike morala je u Đakovu postojati i zgrada za njihov smještaj, kao i prostorija u kojoj je Kaptol obavljao poslove javnog bilježništva i gruntovnice, te čuvao povelje i pisma pojedinih vlastelina. Pretpostavi li se da je to možda bila sakristija u crkvi, morala je ona po logici stvari biti dovoljno prostrana, a sama crkva primjerene veličine.

16 *Smičiklas, o.c., T. VII, p. 153,154.*

Premda u izvorima nema čvrstog oslonca, nije isključeno da je tada uz Kaptol osnovana i škola, gdje su budući klerici i djeca pojedinih vlastelina savladavali pismenost i potom slušali predavanja iz latinske gramatike, teologije, liturgije i učili crkveno pjevanje. Ovisno o materijalnim mogućnostima i općim prilikama vjerojatno su neki od njih zatim odlazili na dalje školovanje u razvijenija i poznatija crkvena i kulturna središta u Italiji i Ugarskoj.

Počevši od 1293. godine Kaptol će u tijeku gotovo dva i pol stoljeća svoga djelovanja izdati na stotine javnih isprava, od kojih je sačuvan znatan broj, a sada se ponajviše nalaze u arhivima izvan zemlje.

U organizaciji i djelovanju Kaptola u Đakovu imao je biskup Toma do prvih dana jeseni 1298. godine velik udio i stekao brojne zasluge, kada ujedno i napušta biskupsku stolicu.¹⁷ Njegovo je biskupovanje ostalo u dobrom i dugom sjećanju, o čemu svjedoči bilješka od 9. listopada 1310. godine (Thomas episcopus Boznensis bonae memoriae).¹⁸

U jesen 1298. godine Tomu je naslijedio Nikola, kao četvrti po redu biskup bosansko-đakovačke biskupije.¹⁹ Kojem je redu pripadao i dokle je ostao na toj dužnosti, nije jasno. Naime, prve dvije godine 14. stoljeća on se navodi kao svjedok u nekoliko isprava,²⁰ zajedno s prepoštom Kaptola bosanskog Ivanom, kustosom Mihajlom i kantorom Grgurom supotpisnik je isprave izdane u Đakovu 6. kolovoza 1303. godine.²¹ Ponesen političkim zbivanjima u zemlji nakon dolaska Karla Roberta iz napuljske loze Anjou na hrvatsko-ugarsko prijestolje našao se 1304. godine biskup Nikola u Požunu (Bratislavi), gdje je 24. kolovoza s ostalim crkvenim prelatima i svjetovnim velikašima prisustvovao sklapanju saveza s austrijskim vojvodom Rudolfom.²² Poslije toga u izvorima se biskupu Nikoli gubi trag, što ne znači da je napustio biskupsku stolicu. Bliže istini bit će da je tu čast obnašao do smrti, odnosno do kraja 1307. godine.

Po svemu sudeći Nikolin nasljednik bio je Grgur, pripadnik reda pustinjaka sv. Augustina, koji se na položaju bosanskog ili đakovačkog

17 Knauz, o.c., T. II, p. 437.

18 Smičiklas, o.c., T. VIII, p. 265; Nagy, Imre, Anjoukori okmánytár, Budapest, 1878., T. I, p. 212.

19 Knauz, o.c., T. II, p. 448.

20 Fejér, Georgius, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budae 1829.-1844., T. VIII/1, p. 68, 100; Knauz, o.c., T. II, p. 514.

21 Theiner, Augustino, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia, Romae 1859., T. I, p. 403; Fermentžin, Eusebius, Acta Bosnae, Zagreb, 1892., p. 18.

22 Katona, Stephanus, Historia critica regnum Hungariae, Budae, 1788., T. VIII, p. 77; Fermentžin, o.c., p. 19.

biskupa javlja prvi put 24. lipnja 1308.,²³ a 23. siječnja 1314. godine o njemu se već govori kao bivšem biskupu.²⁴

Počevši s biskupom Grgurom redovno se potom uz ime bosanskog biskupa javlja dvojni naziv njegove dijeceze - bosanski ili đakovački, odnosno bosanski i đakovački biskup (episcopus Bosnensis seu de Diaco, episcopus Bosnensis et de Diaco).

Početkom 1314. postavio je papa Klement V. za bosansko-đakovačkog biskupa Guiscarda, koji je od 1308. do 1313. godine bio biskup u Troyesu. Na toj dužnosti ostao je Guiscard do smrti početkom 1317. godine.²⁵ Upravu nad bosansko-đakovačkom biskupijom tada papa Ivan XXII. privremeno povjerava vackom biskupu Benediktu, kojeg uskoro promovira u dubrovačkog nadbiskupa.²⁶

Trećeg srpnja 1317. imenovao je papa Ivan XXII. bosansko-đakovačkim biskupom dominikanca Petra.²⁷ Istog dana pismom iz Avigona preporučio je on novog biskupa i kralju Karlu Robertu.²⁸

Revno obavljajući povjerenu mu čast i dužnost proveo je biskup Petar na čelu bosansko-đakovačke biskupije sve do kraja svibnja 1334. godine.²⁹ Za to vrijeme Kaptol bosanski razvija bogatu javnu djelatnost, a njegov zbor osim prepošta čine lektor Petar, kustos Albert, kantori Dominik i Stjepan, magistri Andrija, Bene, Ivan, Ivan Mali, Kuzma, Luka, Petar i Tominus, što ukupno čini trinaest kanonika i svećenika.³⁰ Porastao je i materijalni položaj biskupije, o čemu svjedoči iznos od 200 forinti godišnjeg prinosa bosansko-đakovačkog biskupa papinoj blagajni.³¹ Usporedbe radi taj je prinos zagrebačkog biskupa s daleko većim izvorima iznosio tada samo jedanput više.³²

23 *Kercselics, Balthasar Adamus*, *Historiam cathedralis ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae*, 1760., p. 70; *Fermendžin*, o.c., p. 19.

24 *Theimer*, o.c., T. I, p.445.

25 *Hodinka, Antal*, *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből*, Budapest, 1898., p. 201; *Smičiklas*, o.c., T. VIII, p. 452.

26 *Hodinka*, o.c., p. 201; *Smičiklas*, o.c., T. VIII, p. 454, 455.

27 *Smičiklas*, o.c., T. VIII, p. 451-453.

28 *Smičiklas*, o.c., T. VIII, p. 453,454.

29 *Fejér*, o.c., T. VIII/2, p. 88, 144, 401, 503, 613; T. VIII/3, p. 59, 175, 267, 352,441, 528, 590, 685, 725; *Koller, Joseph*, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, Posonii 1782.*, T. II, p. 320, 334, 341; *Ipolyi, Arnold, Nagy, Imre, Veghely, Dezső*, *Codex diplomaticus patrius (Hazai okmánytár)*, Budapest 1880., T. VII, p. 394; *Nagy, Imre*, o.c., T. II, p. 71, 117, 210, 283, 306, 355, 449, 467, 628; T.III, p. 79; *Smičiklas*, o.c., T. IX, p. 114, 118, 135, 145, 156, 158, 161, 173, 175, 176, 181, 190, 201, 210, 240, 246, 248, 252, 256, 276, 302, 333, 387, 467, 502, 507, 527, 581; T. X, p. 26, 250, 287.

30 *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 60-62.

31 *Smičiklas*, o.c., T. X, p.43-57.

32 *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 43-57, 60-62.

Do 1332. godine podignute su crkve i osnovane crkvene župe na prostoru đakovačkog vlastelinstva pod neposrednim nadzorom biskupije u Đakovu. Dvije crkve bile su posvećene Bl. Djevici Mariji, a po jedna sv. Jurju i Mihajlu, dok se za preostalih pet u izvoru ne kaže kojeg su imale sveca zaštitnika. Isto tako, ne kaže se u kojem su mjestu podignute, osim Brezne i Dragotina. Svećenici i župnici u tim crkvama bili su Adrijan, Egidije, Ivan, Juraj, dvojica Matija, Petar, Sepcies i Toma, koji su 1332. platili papinu desetinu 34 i pol marke, odnosno 1725 novčića.³³

Smrću biskupa Petra zadesila je bosanko-đakovačku biskupiju prava nevolja, jer je neki laik silom uzurpirao đakovačko vlastelinstvo i počeo nemilice rasipati biskupijsku imovinu. Većina kanonika napustila je zbog toga Kaptol, pa ih je ostalo samo četvorica, toliko da se ne prekine obavljanje službe božje. Silno zabrinut zbog takvog stanja obratio se 8. siječnja 1336. papa Benedikt XII. kralju Karlu i predložio da se za biskupa izabere kanonik Kaptola bosanskog Lovro Lorandi.³⁴ Devetog prosinca iste godine potvrdio je papa Lovrin izbor i preporučio ga kralju Karlu, bosanskom banu Stjepanu II. Kotromaniću, kaločkom nadbiskupu i narodu bosansko-đakovačke dijeceze.³⁵ Usporedo s tim promovirao je 15. prosinca 1336. papa Benedikt XII. Barnabu Mixe u kanonika Kaptola bosanskog i potvrdio mu prihode koji su prije izbora za biskupa pripadali kanoniku Lovri.³⁶

Budući da je dobro poznao prilike u svojoj dijecezi, ubrzo je biskup Lovro sredio zatečeno stanje i obnovio rad Kaptola bosanskog. U prilog tome govori nalog mačvanskog bana Nikole od 1. svibnja 1339. upućen Kaptolu da obide Trpinju, posjed kneza Berislava nedaleko od Osijeka, i utvrdi njezine granice. Odmah nakon primitka naloga, posredstvom kanonika Andrije i svećenika kaptolskog zbora Demetrija, izvršen je obilazak posjeda, a izvještaj o učinjenom poslan je banu Nikoli 3. srpnja iz Đakova.³⁷

Vjerojatno dok je nalog bana Nikole još bio na putu za Đakovo, pred Kaptolom je piliški župan Stjepan 13. svibnja prodao za 25 maraka svoj posjed Tvrđić Stjepanu sinu Petrovu od Dobre rijeke u požeškoj županiji.³⁸

Nekako u isto doba potužio se kralju Karlu požunski župan Nikola Treutel da biskup Lovro i Kaptol uživaju dio zemljišta koje pripada

³³ *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 60-62.

³⁴ *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 250, 251; *Theiner*, o.c., T. I, p. 608.

³⁵ *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 286-288; *Theiner*, o.c., T. I, p. 609.

³⁶ *Theiner*, o.c., T. I, p. 611; *Fermendžin*, o.c., p. 23.

³⁷ *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 457-459, 470, 471.

³⁸ *Smičiklas*, o.c., T. X, p. 460, 461.

njegovim posjedima: Levanjska Varoš, Selce i Sunišnica u vukovskoj županiji. Uvažavajući izneseni prigovor naredio je kralj Karlo budimskom Kaptolu da smjesta izvrši uviđaj na licu mjesta i provede razgraničenje. Biskupa Lovru i Kaptol bosanski zastupao je u sporu kanonik Bene i na temelju izjave svjedoka i vjerodostojnih isprava dokazao izaslanicima budimskog Kaptola da nema povreda granica spomenutih posjeda, već obje strane posjeduju što im stvarno i pripada.³⁹

Nastavljajući zdušno javnu djelatnost iz godine u godinu Kaptol izdaje sve više isprava, a uz biskupovu podršku povećava i kanonički zbor, koji radi na opismenjavanju, podučavanju i obrazovanju budućih klerika.

Braneći svoja prava i prihode obratio se početkom 1344. godine biskup Lovro papi Klementu VI. za jasnije tumačenje odluke kojom se franjevcima daje pravo ubiranja desetine u Bosni, kako bi pomoću tih sredstava mogli obnoviti i podići crkve i opremiti ih potrebnim crkvenim inventarom. Bulom izdanom 13. lipnja 1344. u Avignonu papa je objasnio da desetina data franjevcima ne kolidira s desetinom koju ubire bosanski biskup, jer i on sam gradi, ukrašava i oprema neophodnim potrepštinama katedralnu i ostale crkve na području svoje dijeceze.⁴⁰

Povoljan razvoj Đakova i jačanje biskupije potakli su tajnika kraljice Elizabete da se obrati papi Klementu i zamoli za imenovanje svoga nećaka Nikole bosansko-đakovačkim kanonikom. Pismom iz Avignona papa je 25. siječnja 1347. odgovorio da će udovoljiti njenoj molbi kada se za to ukaže prilika.⁴¹

Podržavajući djelovanje franjevaca u Bosni odobrio je 21. ožujka 1347. papa Klement VI. podizanje njihova samostana u Đakovu, koji mora biti dovoljno prostran da može primiti dvanaest redovnika. U sklopu samostana odobrava im se također gradnja crkve ili kapele, kao i uređenje zasebnog groblja u skladu s pravilima reda, ali im se ne daje pravo miješanja u poslove župnih crkava.⁴²

Navedeni odgovori i dopisi pape Klementa VI. jasno kazuju da je Đakovo u to doba poprište vrlo žive graditeljske djelatnosti, koja postupno mijenja postojeće stanje i uskoro daje Đakovu gradska obilježja. Osim katedralne crkve i biskupskog dvora, grade se kanoničke kurije i razne druge gospodarske zgrade, a potom i franjevački samostan. U tom sklopu uređuju se i prostorije za smještaj putnika i nam-

39 *Smičklas*, o.c., T. X, p. 477-479.

40 *Smičklas*, o.c., T. XI, p. 137-139; *Theiner*, *Augustino*, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, Romae-Zagrebiae 1863.*, T. I, p. 211; *Theiner*, o.c., T. I, p. 670.

41 *Smičklas*, o.c., T. XI, p. 342, 343.

42 *Smičklas*, o.c., T. XII, p. 359, 360.

jernika različitih društvenih slojeva. Postavljaju se i prostorne granice biskupijskog kompleksa kojem nedostaje samo još vanjski zid da ga odvoji od ostalog naselja. Zahvaljujući upravo tim graditeljskim zahvatima i dostignutom stupnju razvoja same biskupije, Đakovo dobiva izrazite značajke vjerskog i kulturnog središta ne samo svoje bliže okolice, nego i znatno većeg dijela Slavonije. Na toj se osnovi odvija i život njegova stanovništva, a u odnosu na prirodni položaj postaje Đakovo i privredno središte na glavnom putu od Osijeka prema Bosni.

Negdje u kasnu jesen 1347. ili početkom 1348. godine umro je biskup Lovro, pa je neko vrijeme bosansko-đakovačka biskupija ostala bez svoga poglavara. Sredinom 1348. izabran je za biskupa Ivan odnosno Boniohannes,⁴³ koji je na toj dužnosti ostao do početka 1349., kada preuzima upravu nad biskupijom u talijanskom gradu Fermo.⁴⁴ Na taj način bila je biskupska stolica bosansko-đakovačke biskupije opet upražnjena (sedes vacat). Tražeći pogodnu osobu koja će zauzeti taj položaj, bosanski ban Stjepan II. Kotromanić i Republika Venecija predložili su 18. listopada 1348. papi Klementu VI. za bosanskog biskupa generalnog vikara franjevačkog reda u Bosni Šaksonca Peregrina.⁴⁵ Prema jednom izvoru papa je prihvatio taj prijedlog i 28. siječnja 1349. godine promovirao Peregrina u biskupa,⁴⁶ a prema drugom bila je bosansko-đakovačka biskupija još i 10. prosinca bez biskupa.⁴⁷ S obzirom na to po logici stvari nameće se pitanje kojemu od tih izvora dati prednost. Ali, ako se zna da je drugi izvor potekao iz dvorske kancelarije, bliže istini bit će da je Peregrin preuzeo vodstvo biskupije tek početkom 1350., kada se u izvorima prvi put i javlja na tom položaju.⁴⁸

Sudeći na temelju tako moćna zagovora kod pape, nema sumnje da je Peregrin bio vrlo sposoban i pokretljiv čovjek. Ubrzo nakon što je preuzeo dužnost bosansko-đakovačkog biskupa otputovao je nekim poslom u Rim. Na proputovanju kroz Veneciju, zaključilo je 4. listopada 1351. Malo vijeće Republike da se Peregrinu kao osobi povjerenja dade preporuka za neke kardinale i njezina poslanika pri Svetoj Stolici u Rimu.⁴⁹ Poslje obavljena posla u Rimu i povratka u Đakovo, imeno-

43 *Wenzel, Gusztáv*, Anjoukori diplomáciai emlékek, Budapest, 1875., T. II, p. 320.

44 *Theiner*, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia, T. I, p. 768; *Fermendžin*, o.c., p. 30.

45 *Ljubić*, Sime, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike, Zagreb, 1872., T. III, p. 107.

46 *Theiner*, o.c., T. I, p. 768.

47 *Nagy, Imre*, Anjoukori okmánytár, Budapest, 1887., T. V, p. 344.

48 *Smičiklas*, o.c., T. XI., p. 579; *Fejér*, o.c., T. IX./1, p. 763.

49 *Ljubić*, o.c., T. V., p. 221.

vao je papa Klement VI. Peregrina 29. siječnja 1352. jednim od zaštitnika reda ivanovaca u Hrvatskoj i Ugarskoj.⁵⁰

Za Peregrinova biskupovanja bili su u Đakovu podignuti franjevački samostan i još neke druge građevine. Što je zapravo građeno, nije poznato, premda boravak bosanskog bana Stjepana Tvrtka u Đakovu početkom 1355. navodi na zaključak da je u tom pogledu moralo biti učinjeno znatno više. Naime, Tvrtko je bio osobni gost biskupa Peregrina, pa ga je u skladu s vladarskim dostojanstvom morao tako i smjestiti. Zajedno s njim stigli su u Đakovo i mnogi bosanski velikaši i još brojnija konjanička pratnja, pa je i njih valjalo dobro smjestiti i osigurati im prehranu. Sve to, razumije se, samo za sebe kazuje da su u Đakovu već postojali uvjeti za prijam i smještaj ne samo većeg broja ljudi i njihovih tovarnih i jahačkih životinja, nego i vodećih ličnosti toga doba.

Trinaestog veljače 1355. godine izdao je ban Tvrtko u Đakovu ispravu kojom potvrđuje dubrovačkom knezu Nikoli Barbadicu da su Dubrovčani Klime Držić i Biste Bunić podmirili sve svoje obaveze za trgove koje su držali u Neretvi i Ostružnici. Isprava je sastavljena pokraj katedralne crkve u prisustvu biskupa Peregrina, vikara franjevačke vikarije u Bosni Francesca iz Firenze, prepozita Kaptola bosanskog Nikole i lektora Petra, zatim knezova Vukoslava Nahojevića, Maštanja Bubanića, Stipoja Hrvatinića i Stjepka Družića, župana iz Bresne Nikole, đakovačkog župana Klečina i ostalih biskupovih službenika. Njezinu valjanost potvrdili su biskup Peregrin i Kaptol svojim velikim pečatom, a ban Tvrtko ručnim, jer veliki pečat nije ponio sa sobom. Osim notara ispravu su još supotpisali biskup Peregrin i franjevački vikar Francesco iz Firenze.⁵¹

Sadržaj Tvrtkove isprave vrlo je slojevito i značajno svjedočanstvo. Kao prvo dokazuje da je katedralna crkva u Đakovu bila sagrađena, i da je Đakovo imalo lokalnu upravu sa županom odnosno gradskim sucem Klečinom na čelu. Nadalje, da je biskupijski kompleks uglavnom bio sagrađen i da je raspolagao s dovoljno zgrada i prostorija za smještaj visokih odličnika i članova njihove pratnje. U obavljanju javnih i privatno-pravnih poslova Kaptol se služio velikim pečatom, počevši, vjerojatno, od njegova osnutka, a svaki biskup opet svojim. I konačno, prema ondašnjim mjerilima brojem kuća i javnim građevinama, prometom roba i ljudi, žarištem pismenosti i obrazovanja Đakovo je trgovište i grad (*oppidum, civitas*).

Krajem 1355. umro je biskup Peregrin. Smrt ga je vjerojatno zatekla u Đakovu, gdje je i pokopan u franjevačkom groblju. Za novog biskupa izabrali su kanonici lektora Petra, drugog po redu biskupa

50 *Smičiklas, o.c., T. XII., p. 67-70.*

51 *Smičiklas, o.c., T. XII., p. 269-271.*

Diacovensia 1/1995.

imenom Petar, na čelu bosansko-đakovačke biskupije. Slažući se s tom odlukom, papa Inocent VI. potvrdio je taj izbor bulom izdanom u Avignonu 29. veljače 1356. godine.⁵² Od tog vremena punih dvadeset godina revno je biskup Petar obavljao pastoralnu dužnost po uzoru na svoje najistaknutije prethodnike. Sredinom 1356. odobrio mu je papa da prilikom posvećenja svećenika može od njih primati darove.⁵³

Krupan događaj o kojem su se dugo raspredale mnoge priče bio je dolazak kralja Ludovika u Đakovo 1357. godine. Kao što je i dolikovalo kralju na vojnom pohodu, pratilo ga je mnoštvo dvorjanika, vojvoda, knezova, velikaša, vitezova i nekoliko stotina vojnika. Kralju, dvorjanicima i krupnim velikašima domaćini su bili biskup Petar, biskupija i Kaptol bosanski, a nižim zapovjednicima i vojnicima više ili manje građani Đakova. Saznavši za kraljev dolazak u Đakovo, izašli su pred njega vitezovi Stjepan i Lovro, unuci Filini, moleći za potvrdu darovnice izdane 14. prosinca 1354. na posjed Dumbovo, odnosno današnje Tompojevce nedaleko Vukovara, što je kralj 20. studenog 1357. i učinio.⁵⁴ Poslije kraćeg zadržavanja u Đakovu, zaputio se Ludovik preko Zagreba u Zadar. Zajedno s njim krenuo je na put i biskup Petar, koji je 18. veljače 1358. bio svjedok i sudionik potpisivanja mira s Republikom Venecijom.⁵⁵

Stekavši kraljevu naklonost i povjerenje, poslao je Ludovik 3. srpnja 1358. biskupa Petra u Dubrovnik da od kneza i građana primi zakletvu vjernosti i podložnosti.⁵⁶ Na povratku iz Dubrovnika zadržao se on u Kninu, gdje je u kraljevo ime 27. srpnja prisustvovao uvodu Stjepana i Filipa, sinova Franjinih iz Zadra, u posjed dijela imanja Biljane.⁵⁷

Krajem travnja 1360. odobrio je papa Inocent VI. biskupu Petru da u borbi protiv heretika može upotrijebiti oružanu silu i kazniti ih crkvenim kaznama bez prava priziva.⁵⁸

Cijeneći i njegujući rodbinske odnose, kupio je biskup Petar sela Jakobac (Jacobfalu) i Borčinovac (Borchinfalu) u sklopu posjeda Ilok (Vylak) nedaleko od Osijeka, i pred Kaptolom bosanskim poklonio ih

⁵² *Theiner*, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, T. I., p. 233; *Smičiklas*, o.c., T. XII., p. 332, 333; *Fermendžin*, o.c., p. 32.

⁵³ *Theiner*, o.c., T. I., p. 235; *Fermendžin*, o.c., p. 32.

⁵⁴ *Smičiklas*, o.c., T. XII., p. 435, 436.

⁵⁵ *Wenzel*, o.c., T. II., p. 505; *Ljubić*, o.c., T. III., p. 371, 373.

⁵⁶ *Smičiklas*, o.c., T. XII., p. 485, 486.

⁵⁷ *Smičiklas*, o.c., T. XII., p. 497.

⁵⁸ *Theiner*, o.c., T. I., p. 240; *Fermendžin*, o.c., p. 33.

Diacovensia 1/1995.

24. kolovoza 1361. svojim nećacima Filipu, Klementu, Valentinu i Demetriju.⁵⁹

Vjerske prilike u Bosni zadavale su biskupu Petru silne brige i mučile ga poput more. Tim više, što franjevci bosanske vikarije kao da nisu bili osobito zadovoljni njegovom podrškom u misionarskom djelovanju južno od Save. Iz tog razloga naredio je 21. srpnja 1368. papa Urban V. biskupu Petru da svim raspoloživim sredstvima podupire franjevce koji su u borbi protiv bosanskih heretika inače stekli goleme zasluge.⁶⁰

Slično tome biskupu su Petru stvarali poteškoće i njegovi međaši i susjedi iz Levanjske Varoši. Naime, Ivan i Franjo, sinovi i nasljednici Nikole Treutela, pokrenuli su sudski spor protiv biskupa Petra i Kaptola bosanskog s kojima su međaši između Levanjske Varoši, Brezne i Selaca. Po kraljevu nalogu parnica se vodila pred Kaptolom bačkim, a biskupa Petra i Kaptol bosanski zastupali su prepošt Kaptola Nikola, lektor Ivan i kustos Bartol. Zajedno s kraljevim predstavnicima prepoštom čazmanskog Kaptola Stjepanom i magistrum Ugrinom iz Orahovice, izaslanikom bačkog Kaptola kantorom Brikcijem te Ivanom i Franjom iz Levanjske Varoši, obišli su oni sporne međe. Uvidom u privilegij kralja Bele IV. ta je komisija, počevši južno od Levanjske Varoši sve do potoka Gažnica iznad sela Gašinci, utvrdila stare i postavila nove međase. Poslije obavljena uvida i podnesena izvještaja o učinjenom, zaključio je bački Kaptol parnicu i 2. lipnja 1396. utvrdio novi razvod međa između posjeda sinova Nikole Treutela i bosanske biskupije.⁶¹

Krajem ljeta, točnije 18. rujna 1371. novi papa Grgur XI. odobrio je biskupu Petru da trojici zaslužnih svećenika podijeli kanonikat, a dvojici crkvene časti i dostojanstvo s odgovarajućim приходима (personatus seu officia).⁶²

U tijeku svoga biskupovanja imao je biskup Petar vrlo dobre i prijateljske odnose s bosanskim banom Tvrtkom, čineći mu mnoge usluge u raznim prilikama, naročito u posredničkoj ulozi i zastupanju banovih interesa pred kraljem Ludovikom. Kad je Tvrtko odlučio sklopiti brak s princezom Dorotejom, kćerkom bugarskog cara u Vidinu Sracimira, pozvao je biskupa Petra da obavi vjenčanje. U dogovoru s majkom Jelenom i bratom Stjepanom (Vukom), za stečene zasluge i uspomenu na taj čin, 8. prosinca 1374. u mjestu svadbenog slavja zvanom Sv. Ilija ili Ilinje (in villa seu loco Elye, Zenthilie) izdao je Tvrtko povelju kojom biskupu Petru i njegovim nasljednicima zauvijek

59 *Smičiklas*, o.c., T. XIII., p. 169, 170.

60 *Smičiklas*, o.c., T. XIV., p. 150, 151.

61 *Smičiklas*, o.c., T. XIV., p. 188-190.

62 *Smičiklas*, o.c., T. XIV., p. 372-374.

daruje posjed Jelšavicu (Jelsavicha), koji neposredno graniči s imanjem bosanske biskupije Dubnica (Dubnicha).⁶³ Na izričito Petrovo traženje tu je darovnicu potvrdio papa Grgur XI. u Avigonu 31. listopada 1375. godine.⁶⁴

Posjedi i mjesta Sv. Ilija i Dubnica pripadali su bosanskoj biskupiji. Gdje su bili smješteni, u povelji se ne kaže ništa određeno, ali je očito da ih se mora tražiti južno od Save i na prostoru pod vlašću bana Tvrtka. Jedino na tom prostoru mogao je Tvrtko darovati nekretnine, a nipošto izvan svoje banovine i pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja. Polazeći od te činjenice posve je proizvoljna tvrdnja da je Tvrtko za vrijeme sklapanja braka boravio u Đakovu i da se posjed Jelšanica nalazio blizu Levanjske Varoši,⁶⁵ pa je stoga kao povijesno neosnovanu valja u cijelosti odbaciti. Drugim riječima Tvrtko nije svadbovao u Đakovu i okolici, niti se njegova povelja uopće odnosi na Đakovo. Je li on prije sklapanja braka navraćao u Đakovo i čekao princezu Doroteju, nije poznato, premda nije isključeno da je možda tako i bilo, pa je zajedno s Tvrtkom otišao u Bosnu i biskup Petar.

Oslanjajući se na topografska zapažanja, mjesto i posjed Sv. Ilija u Tvrtkovo povelji možda odgovara današnjem Ilijašu ili Ilinu nedaleko od Sarajeva, a Dubnica selu Dubnica blizu Vlasotine.

Pored javnog djelovanja i sudjelovanja u političkom životu zemlje, zalaganjem biskupa Petra bila je gradnja crkava u Đakovu i okolici uglavnom završena. U samom Đakovu župna crkva sv. Lovre, Selcima sv. Martina, Ivanovcima također sv. Martina, Gorjanima sv. Petra, Drenju sv. Kuzme i Damjana, Levanjskoj Varoši sv. Gala, Slobodnoj Vlasti sv. Jurja, Dubravniku sv. Nikole, Mikanovcima sv. Bartola, Garčinu sv. Petra apostola, Podvinju sv. Ante, Brodu sv. Marka i Antuna i Podcrkavlju sv. Benedikta. Osim spomenutih, zna se da je postojala crkva još u Klakaru i Donjim Andrijevcima, a svakako i u Svetoblažju posvećena sv. Blažu. Istina, većina tih crkava gotovo da se i ne spominje u izvorima 14. i 15. stoljeća, nego istom za vrijeme ili poslije osmanske vladavine uz napomenu da su zidane i postoje od davnih vremena (ab antiquo tempore).⁶⁶

Negdje krajem 1375. umro je biskup Petar, pa je 23. siječnja 1376. godine papa Grgur XI. imenovao bosansko-đakovačkim biskupom zadarskog nadbiskupa Dominika.⁶⁷ Ova papina odluka mogla bi se u prvi

63 *Fermendžin*, o.c., p. 40-42.

64 *Ibidem*

65 *Dekker, Hedviga*, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno-historijske spomenike, Đakovo, 1959., p. 59.

66 *Fermendžin*, o.c., p. 494; *Mažuran, Ive*, Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966., p. 107, 110, 111, 118, 120, 125, 128, 135; *Idem*, Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine, Osijek 1988., p. 102, 135, 164.

67 *Smičiklas*, o.c., T. XV., p. 172, 173.

mah shvatiti kao degradacija i vraćanje Dominika na nižu dužnost, ali bliže istini bit će da je dužnost bosanskog biskupa bila unosniji položaj. Zapravo, na takav zaključak upućuje podatak da je biskup Dominik pozajmio kralju Ludoviku dvanaest tisuća forinti, a potom ih oporučno ostavio papi i apostolskoj komori. Saznavši za to poslije Dominikove smrti (*quod bone memorie Dominicus, episcopus Bosniensis, in suo ultimo testamento legavit nobis et camere apostolice duodecim milia florenorum*), naredio je 1. siječnja 1382. papa Urban VI. Kozmatu Gentili, sabiraču apostolske komore u Engleskoj, da što prije utjera taj iznos i položi u papinsku blagajnu.⁶⁸

Do tog vremena tekao je razvoj Đakova neprestano uzlaznom crtom. Po svome izgledu i privrednoj važnosti ono je trgovište i grad, koji se gotovo ravnopravno nosio s najvećim gradskim naseljima u Slavoniji. Oko biskupijskog kompleksa podižu se obrambeni zidovi i kopaju opkopi, pa se tako pretvara u pravu tvrđavu (*castrum*). Unutar zidova su katedralna crkva, biskupski dvor, franjevački samostan, kanićke kurije i druge zgrade, do kojih se dolazilo preko pokretnog mosta. Katedralna crkva posvećena sv. Petru bila je dovoljno velika i prostrana (*sat ampla*), sagrađena u romanskom stilu i bogato ukrašena zidnim slikama i skulpturama. Sjeverno, istočno i južno od tvrđave smjestilo se gradsko naselje, opasano opkopom i jarkom, i na nekim mjestima sa sjeverne strane ojačano još i podzidama. U grad se, vjerojatno, ulazilo kroz četvora vrata, podignuta u smjeru istok-zapad i sjever-jug. Istočno od tvrđave stajala je župna crkva sv. Lovre, udaljena kojih tri stotine metara od istočnog ulaza u grad.⁶⁹

Samo koju godinu kasnije nasilno je zaustavljen razvoj Đakova, a novi biskup, imenom Juraj, izabran sredinom 1382. naći će se u vihoru dinastičkih borbi koje potresaju hrvatsko-ugarsku državu. Prije nego što je izabran za biskupa, bio je prepošt bosanskog Kaptola i dobar znalac općih prilika u zemlji. Kao prepošt bosanskog Kaptola i osoba povjerenja boravi on 1381. u Diosgyöru, gdje je 26. studenog prisutan izdavanju svečane povelje, kojom kralj Ludovik potvrđuje mirovni ugovor s Republikom Venecijom sklopljen 8. kolovoza iste godine u Torinu. Istog dana prisustvovao je on izdavanju potvrde kralja Ludovika da je prema torinskom ugovoru o miru primio od Republike grad Kotor i prvu godišnju ratu u iznosu od sedam tisuća dukata.⁷⁰

Nepunu godinu od Jurjeva boravka u Diosgyöru, 11. rujna 1382., umro je kralj Ludovik. Kako nije imao muškog potomka, naslijedila ga je malodobna kćerka Marija, vjerenica brandenburškog markgrofa Sigismunda, mlađeg sina češkog kralja Karla IV. Oslanjajući se na

68 *Theimer*, o.c., T. I., p. 337; *Smičiklas*, o.c., T. XVI., p. 249.

69 *Mažuranić*, Popis zapadne i srednje Slavonije, p.94; *Evljija Čelebi*, Putopis, Sarajevo, 1973., p. 240.

70 *Ljubić*, o.c., T. VI., p. 178, 179.

vjernog palatina Nikolu Gorjanskog, u Marijino je ime državom upravljala kraljica majka Elizabeta, odlučna, umna, ali i vlastoljubiva žena. Iskazujući privrženost kraljici Mariji većina je krupnih velikaša bila zapravo duboko nezadovoljna, a još manje se mirila s činjenicom da im Sigismund bude kralj. Prateći budnim okom razvoj događaja i snujući kako da se opet domogne dalmatinskih gradova, Republika Venecija nije žurila s izrazima sućuti kraljici Elizabeti i poklonstvom novoj kraljici Mariji. Konačno, krajem ožujka ili početkom travnja 1383., stigli su poslanici iz Venecije na kraljevski dvor s iskazima duboke žalosti Republike zbog smrti kralja Ludovika i njezinoj spremnosti da služi za dobrobit i čast kraljica. U razgovoru s poslanicima predložili su palatin Nikola Gorjanski, erdeljski vojvoda Ladislav i senjski biskup Toma da bi bilo zgodno sklopiti sa Republikom savez, ali su poslanici odgovorili da za to nemaju punomoći, nego će o tome izvjestiti dužda Antonia Veniera i Vijeće Republike. Nema sumnje da su poslanici odmah prozreli tu ponudu, jer bi sklapanjem takvog saveza Republika sama sebi vezala ruke, iako nije imala snage da silom oružja opet zavlada Dalmacijom.

Ubrzo nakon odlaska mletačkih poslanika poslale su kraljice bosansko-đakovačkog biskupa Jurja u Veneciju, gdje je 15. svibnja 1383. u nazočnosti dužda Antonia Veniera i Vijeća primio prisegu da će se Republika strogo pridržavati torinskog mira i sve odredbe u njemu točno izvršavati.⁷¹

Međutim, gubitak poljskog kraljevstva, potajno rovarenje Venecije i sve jasnije težnje bosanskog kralja Stjepana Tvrtka još su više poticali i produbljivali dinastičku krizu, pa krupni velikaši kuju zavjeru da zbace Elizabetu s vlasti i uklone palatina Nikolu Gorjanskog. Na čelu zavjere bili su zagrebački biskup Pavao Horvat i braća mu Ivan i Ladislav, vranski prior Ivan Paližna i ban Stjepan Lacković. Njima se pridružilo mnoštvo krupnih, srednjih i nižih plemića diljem Hrvatske i Ugarske. Ipak, da izbjegnu krvoproliće i sačuvaju jedinstvo države, sredinom svibnja 1385. sastaju se krupni velikaši Hrvatske i Ugarske s kraljicom Elizabetom i Marijom u Požegi. Tu ih uspiju nagovoriti da Marija raskine zaruke sa Sigismundom i da se uda za orleanskog vojvodu Louisa, brata francuskog kralja Charlesa VI. Zadovoljni postignutim sporazumom, velikaši izaberu sjajno poslanstvo s erdeljskim vojvodom Ladislavom, krčkim i modruškim knezom Ivanom Frankopanom i krbavskim knezom Jurjem Kurjakovićem na čelu da smjesta krene u Francusku i dovede novoga kralja.⁷²

Procjenjujući opće prilike u zemlji i raspored snaga u društvu zaključio je biskup Pavao da je potrebno znatno brže djelovati, jer od sporazuma očito ništa neće biti. U prvom redu zbog dužine puta

71 *Wenzel*, Anoukori diplomáciai emlékek, T. III., p. 506-509.

72 *Ibidem*, p. 582.

Diacovensia 1/1995.

poslanstva u Francusku, a u drugom pogledu spremnosti kraljice Elizabete da po svaku cijenu sporazum izigra. Da bi osujetio Elizabetine i Sigismundove planove i neposredno utjecao na dalji razvoj događaja, otputovao je biskup Pavao u Napulj i nagovorio Karla Dračkog da preuzme prijestolje. Dvanaestog rujna 1385. stigao je Karlo iz Napulja u Senj i potom produžio u Zagreb. Obaviještena preko svojih uroda o Pavlovu odlasku u Napulj, još u tijeku Karlova putovanja do Senja, hitno je Elizabeta pozvala Sigismunda u Budim i 15. rujna obavila njegovo vjenčanje s kraljicom Marijom. Uskoro zatim, pošto nije imao podrške u zemlji, morao je Sigismund otići iz Ugarske i prepustiti kraljicu Mariju njezinoj sudbini. Za to vrijeme, idući u pratnji krupnih velikaša i svojih pristalica iz Zagreba, stigao je Karlo u Stolni Biograd (Székesfehérvár) i 31. prosinca 1385. okrunio se za kralja.

U prvi se mah činilo da je dinastička kriza napokon sretno prebrođena. Nasuprot tome, silno nezadovoljna takvim raspletom krize, kraljica Elizabeta smišlja da uz pomoć Nikole Gorjanskog i svoga peharnika Blaža Forgacsa smakne Karla Dračkog. I ne sluteći što mu se sprema, Karlo se odazvao Elizabetinu pozivu da dođe na razgovor u njezine odaje bez osobne pratnje, gdje ga Blaž Forgacs smrtno pogađa svojim topuzom.

Čim su buntovni velikaši u Hrvatskoj i Slavoniji saznali da je 24. veljače 1386. na poticaj kraljice Elizabete kralj Karlo Drački ubijen, smjesta se laćaju oružja i osvajaju požešku i vukovsku županiju, istočni dio križevačke i slavonski dio baranjske županije te banovinu Mačvu. Dok plamen ustanka bukta između Save i Drave, mačvanski ban Stjepan Korog boravi u Ugarskoj. Saznavši što se dogodilo, kao vjeran sljedbenik kraljica i odani pristaša kralja Sigismunda, prikupio je što je prije mogao vojsku i pohitao u Slavoniju i Mačvu i razbio ustaničku vojsku ojačanu odredima kralja Tvrtka iz Bosne i Lazara Hrebljanovića iz Srbije pod vodstvom Ladislava Horvata, i podvrgao svojoj vlasti požešku i vukovsku županiju i mačvansku banovinu. Ali, kako taj poraz nije bio odlučan, priskočili su Ladislavu u pomoć ban Ivan Horvat i vranski prior Ivan Paližna, pa su udruženim snagama potukli bana Stjepana i ponovno zavladao požeškom i vukovskom županijom, a njegove posjede opustošili.

Nakon tog poraza našao se Stjepan Korog u vrlo teškom položaju, jer osim Ivana Morovića, Stjepana Iločkog i sitnijeg plemstva u istočnom dijelu vukovske županije gotovo i nije imao pomoći. Tim više, što je morao braniti svoju banovinu od upada vojske iz Bosne i Srbije, a njegovi su posjedi u okolici Osijeka bili istodobno izloženi napadima pristaša Ivana Paližne i braće Horvat, osobito Filipa Sedlačkog (de Zeglak) i Sigismunda Našičkog (de Nekche).

Strahujući da se plamen ustanka ne proširi i sjeverno od Drave, ugarski su velikaši odani Sigismundu sakupili novu vojsku i poslali je banu Stjepanu. Pomoću te vojske sam je Stjepan porazio ustanike

nedaleko od Požege i prisilio buntovne velikaše na povlačenje u zapadni dio Slavonije.

Općenito nezadovoljan takvim razvojem događaja, pogotovo što su u tim okršajima ljuto stradali i njegovi posjedi, odlučio je palatin Nikola Gorjanski da osobno povede vojsku i skrši otpor pobunjenih velikaša u Slavoniji. Smatrajući da će lakše ostvariti svoju zamisao, nagovorio je kraljice Elizabetu i Mariju da pođu s njim u Slavoniju.

Sredinom srpnja 1386. prešao je Gorjanski s kraljicama i cijelom njihovom svitom Dravu vjerojatno u Osijeku, gdje ih je dočekao i pridružio im se ban Stjepan Korog. Nastavljajući putovanje, stigli su potom u Đakovo i tu se nekoliko dana odmarali (cum nostrorum fidelium sequacium egregia caterva versus ciuitatem Dyako appellatam Boznensis ecclesie pro cernendis sedendis et sopiendis pretaxatis iurgis profecti extitissent et inhibi eliquibus dierum spaciis residentes). Iako u izvorima nema potvrde, gotovo se sa sigurnošću može reći da su boraveći u Đakovu bili gosti biskupije i novog bosansko-đakovačkog biskupa, drugog po redu imenom Ivan, sina Pavla Lisco.⁷³

Kad su 25. srpnja krenuli prema Gorjanima, i na putu stigli do šumice zvane Gaj blizu današnje Đakovačke Satnice, iz zasjede ih zaskoče i napadnu Ivan Paližna i braća Ivan i Ladislav Horvat. Tu se zametne kratak, ali krvav boj, u kojem budu sasječeni Nikola Gorjanski i ubojica kralja Karla Dračkog Blaž Forgacs, a život izgube Ivan i Pavao Gorjanski, Juraj Bothos i drugi velikaši i članovi kraljičine pratnje. Bijegom se spase jedino Ivan Morović i Nikola Gorjanski Mlađi. Kraljice Elizabeta i Marija, ban Stjepan Korog i nekolicina istaknutijih velikaša padnu u ruke ustanika. Zajedno s ostalim zarobljenicima odvedu oni bana Stjepana u Počitelj u Lici, a kraljice Elizabetu i Mariju zatvore u Novigradu kod Zadra.⁷⁴

Smrt palatina Nikole Gorjanskog, zarobljavanje kraljica i vodećih velikaša izazove opći metež i rasulo u zemlji, a cijela Hrvatska, Slavonija i mačvanska banovina priznaju vlast bana Ivana i Ladislava Horvata. Saznavši za krvav obračun nedaleko Đakova i smrtnu opasnost u kojoj se našla kraljica Marija, krajem ljeta 1386. kralj Sigismund pohita u Mađarsku i preuzme vladanje u njezino ime. Potkraj iste godine dođe on s vojskom i u sjeverozapadni dio Slavonije da bi što bliže bio ratnom poprištu. Njegova pojava u Slavoniji izazove, međutim, ustanike na još žešći otpor, pa oni prvih dana siječnja 1387. predaju kraljicu Elizabetu krvniku. Kad je Sigismund doznao što je zadesilo kraljicu Elizabetu,

73 *Smičiklas*, o.c., T. XVIII., p. 86, 96; *Otváry, Tivadar*, Oklevélek temesvármegye és Temesváros történetéhez. Posonii, 1896., T. I., p. 160; *Zichy, Károly*, Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeö, Pest, 1874., T. IV., p. 420; *Hodinka*, o.c., p. 203, 204.

74 *Magyar Országos Levéltár (MOL)*, Budapest, D1.7309; o.c., T. X./3, p. 312-323; *Smičiklas*, o.c., T. XV., p. 85-92.

smjesta se povuče u Mađarsku, strahujući da mu razjareni velikaši ne zadave i suprugu Mariju, i u sporazumu s bosanskim kraljem Tvrtkom ne otcijepe sve hrvatske zemlje od Mađarske.

Opasnost od gubitka hrvatskih zemalja napokon prisili Sigismunda na odlučnije pripreme za obračun s ustanicima. Znajući dobro da ustanak zaista ulazi u kritičnu fazu, provaljuje tada ban Ivan Horvat iz Slavonije u Baranju i opustoši grad Pécs (Pečuh). Ali doke je Ivanova vojska još boravila u Baranji, prijeđu na Sigismundovu stranu krčki i krbavski knezovi i uz pomoć Venecije oslobode kraljicu Mariju i zarobljene velikaše iz zatvora. Odmah po izlasku iz zatvora ti se velikaši pridruže kraljevoj vojsci nedaleko Križevaca, odakle hitno krenu u Mađarsku i potisnu bana Ivana iz Baranje u Slavoniju. Znatno oslabljena i prepuštena sama sebi, bila je Ivanova vojska potučena u Pobosuću i potom odbačena preko Save u Bosnu. U tim borbama, kao vješt i sposoban vojskovođa, istaknutu ulogu imao je Stjepan Korog.⁷⁵

Opći metež i ratna pustošenja nisu zaobišla ni Đakovo, a još više su pogodila pojedina biskupijska dobra u njegovoj okolici. Preuzimajući vodstvo biskupije u punom zamahu dinastičke krize i posve neizvjesnim prilikama, pratile su biskupa Ivana razne nevolje. Zaobilazeći crkvene zakone dao je 12. listopada 1390. papa Bonifacije IX. Mihajlu, sinu bana Pavla, bosanski kanonikat,⁷⁶ a 18. studenoga pečujskom kanoniku i lektoru Nikoli prebendu bosanskog Kaptola, premda je i dalje ostao u Pečuhu.⁷⁷ Nastavljajući s takvim stilom rada 6. veljače 1391. dao je papa bosanski kanonikat Jakobu de Bredenscheyd,⁷⁸ a 12. svibnja naredio prepoštu i lektoru požeškog Kaptola sv. Petra da riješi spor između bosanskih kanonika Pavla i Barnabe radi kanonikata.⁷⁹ Na isti način dobio je 10. prosinca 1392. bosanski kanonikat i ostrogonski svećenik Ladislav de Nagypatak,⁸⁰ a 12. svibnja 1393. neki Nikola, ravnatelj crkve sv. Nikole.⁸¹ Za razliku od spomenutih, 18. listopada dao je papa Bonifacije IX. bosanskom kanoniku Nikoli vrlo unosan osuvački arhiđaknat u pečujskoj dijecezi.⁸² Znatno više napredovao je neki klerik Juraj, inače prebendar i službenik oltara sv. Petra u kate-

75 *Wenzel*, o.c., T. III., p. 633-635; MOL, Budapest, D1. 12530.

76 *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, Budapest, 1890., T. III., p. 69; *Fermendžin*, o.c., p. 49.

77 *Ibidem*, p. 91; *Fermendžin*, o.c., p. 49.

78 *Ibidem*, p. 137; *Fermendžin*, o.c., p. 50.

79 *Ibidem*, p. 154; *Fermendžin*, o.c., p. 50.

80 *Ibidem*, p. 208; *Fermendžin*, o.c., p. 52.

81 *Ibidem*, p. 216; *Fermendžin*, o.c., p. 52.

82 *Ibidem*, p. 216; *Fermendžin*, o.c., p. 52.

dralnoj crkvi, kad je 16. siječnja 1394. imenovan bosanskim kanonikom.⁸³

Pored samovoljnih postupaka pape Bonifacija IX. i sužavanja biskupskih prava, daleko ozbiljniji problem s kojim se biskup Ivan morao nositi bilo je osipanje prihoda Biskupije, kao i početak procesa gubljenja njezina utjecaja na dijecezu južno od Save. Zapravo, zaokupljen dnevnim brigama, nije on ni slutio da je suputnik bremenite stvarnosti, u kojoj će kotač zamašnjak Osmanskog Carstva polako rastakati i drobiti balkanske države i državnice, i nužno voditi sužavanju prostora same biskupije.

U sivilu svakodnevice, prvih dana proljeća 1393., munjevito se Đakovom širila vijest da će doći kralj Sigismund, podgrijavajući nadu za povoljnije i sigurnije uvjete življenja. Razlog njegovu dolasku bio je navodno sastanak s bosanskim kraljem Stjepanom Dabišom radi utanačenja mira. O tome se također znalo i u Zadru, pa je Veliko vijeće 20. svibnja 1393. svojim izaslanicima dalo upute za razgovor s kraljem Sigismundom u Đakovu.⁸⁴ Je li susret dvaju kraljeva u Đakovu zaista i održan, nema potvrde u izvorima. Jedino što se zna jeste da je 10. listopada iste godine kralj Sigismund naredio Kaptolu bosanskom da uvede Ivana i Stjepana Morovića u posjed Chyka (Čikanovci) u vukovskoj županiji, koji im je dao poslije smrti Mihajla Petrova, jer nije imao muškog potomka.⁸⁵ S obzirom na to može se gotovo sa sigurnošću tvrditi da kralj Sigismund i kralj Stjepan Dabiša nisu tada uopće ni dolazili u Đakovo.

Dugo najavljivani i očekivani dolazak kralja Sigismunda u Đakovo ostvario se napokon prvih dana srpnja 1394. godine. Zajedno s njim stigla je i dobro opremljena vojska koju je poveo da zauvijek skrši otpor buntovnih velikaša iz Hrvatske utaborenih u gradu Doboru na ušću Bosne u Savu, te da ujedno prisili i kralja Stjepana Dabišu na pokornost. Isto kao što je prije nekoliko godina bio domaćin nesretnim kraljicama, biskup je Ivan, primio i ugostio Sigismunda i njegovu pratnju. Po svemu sudeći kralj se dobro osjećao u Đakovu, gdje je od 5. do 12. srpnja izdao nekoliko isprava.⁸⁶ Pažnju privlači isprava izdana Vukmiru i njegovoj braći u kojoj im Sigismund obećava potvrditi stare pravice, ako ga poslije smrti Stjepana Dabiše priznaju kraljem Bosne.⁸⁷

Negdje sredinom srpnja na čelu vojske napustio je Sigismund Đakovo i zaputio se prema Doboru. U žestokom okršaju hametice je

⁸³ Ibidem, p. 246; *Ferrendžin*, o.c., p. 53.

⁸⁴ *Smičiklas*, o.c., T. XVII., p. 507.

⁸⁵ Ibidem, p. 546, 547.

⁸⁶ Arhiv HAZU, Zagreb, D-XVIII-86; MOL, Budapest, D1.27 145; *Mályusz, Elmér*, *Zsigmondkori oklevéltár*, Budapest, 1951., T. I., p. 388, 389.

⁸⁷ *Smičiklas*, o.c., T. XVIII., p. 604, 605.

potukao ustaničku vojsku, a Ivana Paližnu te braću Ivana, Ladislava i Pavla Horvata zarobio. Silno zastrašen težinom poraza i nadmoći Sigismundove vojske, kralj Stjepan Dabiša poklonio se Sigismundu izražavajući svoju pokornost. Zarobljene velikaše i njihove pristaše Sigismund je poveo sa sobom i potom ih svirepo pogubio, poštedivši život jedino Pavlu Horvatu kao duhovnom licu.

Pišući o tim događajima Sima Ćirković misli da je bitka kod Dobora bila negdje u drugoj polovici lipnja 1394. godine,⁸⁸ čemu oštro proturječi podatak da je Sigismund još 8. lipnja boravio u Budimu.⁸⁹ Ima li se to na umu, upravo je neshvatljivo da bi Sigismund idući s vojskom iz Budima za svega desetak dana stigao u Bosnu i odmah stupio u bitku. Tome mišljenju proturječi također spomenuto Sigismundovo obećanje Vukmiru i braći, koje po logici stvari upućuje na zaključak da je dato prije, a nikako poslije bitke kod Dobora.

Unatoč povremenom zaoštavanju društvenih odnosa i zveketu oružja, djelovanje i rad Biskupije odvijalo se više ili manje prema ustaljenom redu. Odlukom pape Bonifacija IX. odobreno je 14. siječnja 1395. kanoniku Lovri da može otići na visoke škole s pravom uživanja svih prihoda koji su mu do tada pripadali.⁹⁰ Navedena odluka sama za sebe jasno govori da je među đakovačkim kanonicima bilo visoko obrazovanih ljudi, koji su potom svoje znanje prenosili klericima i ostalim učenicima.

Od važnosti za život vjernika u gradu bila je odluka biskupa Ivana da se u župu i župnu crkvu sv. Lovre u Đakovu uvede novi župnik Antun, što je 21. travnja 1396. proveo lektor bosanskog kaptola Hening Kerzendorf.⁹¹

Dok je među građanima bilo živo sjećanje na kraljev boravak u Đakovu, na povratku od Dobora dao je Sigismund u Pečuhu smaknuti zarobljenike velikaše. Svoj bijes iskalio je na banu Ivanu Horvatu i naredio da ga se veže među konje i rastrgne. Tako svirep Sigismundov postupak izazvao je zgražavanje u javnosti Hrvatske i Ugarske, pa je stara mržnja protiv njega opet planula punim žarom. Skora smrt kraljice Marije 17. svibnja 1395. još je više ugrozila Sigismundov položaj, jer su mnogi velikaši smatrali da je njenom smrću ugaslo i njegovo pravo na hrvatsko-ugarsko prijestolje. Bosanska vlastela pod vodstvom Hrvoja Vukčića nije više htjela za Sigismunda ni čuti, već je nakon smrti kralja Stjepana Dabiše prepustila vladanje njegovoj udovici Jeleni. Oslanjajući se, međutim, na svoga namjesnika u Ugarskoj ostrogonskog nadbiskupa Ivana Kanizsya i banove Detrika Bubeka i

88 *Ćirković, Sima*, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd, 1964., p. 174.

89 *Smičiklas*, o.c., T. XVIII., p. 598.

90 *Monumenta Vaticana Hungariae*, T. III., p. 285; *Fermendžin*, o.c., p. 56.

91 *Theiner*, *Vetera monumenta historica Hungariae*, T. II., p. 167; *Fermendžin*, o.c., p. 57.

Nikolu Gorjanskog Mladeg uspio je Sigismund ipak sačuvati mir u zemlji. Što više, na čelu vitezova i križara iz zapadne Europe povest će on vojsku protiv osmanskog sultana Bajezida Juldirima. Bajezid ga je čekao kod Nikopolja i 25. rujna 1396. Turci su strahovito potukli Sigismunda. Postigavši sjajnu pobjedu, Bajezid je tako osmanskoj vojsci širom otvorio vrata za nesmetane prodore u Bugarsku, Vlašku, Srbiju i Bosnu, a preko njih u Ugarsku i Hrvatsku.

Spašavajući goli život Sigismund je pobjegao s bojišta u Konstantinopolis, odakle se početkom prosinca mletačkim galijama zaputio u Dubrovnik, Split i Zadar, da bi preko Knina i Topuskog produžio do Križevaca i 27. veljače 1397. opet krvavo razračunao sa svojim protivnicima. Plašeći se osvete prijatelja Stjepana Lackovića požurio je on iz Križevaca da se što prije nađe u Ugarskoj, dijeleći potom časti i goleme posjede svojim pristašama. Usporedo s tim kuje Sigismund i planove da satre bosansku vlastelu, prvenstveno vojvodu Hrvoja Vukčića.

Još u jeku zime i prije 19. veljače 1398. našao se u Đakovu.⁹² Smjestio se kod svoga dobrog znanca i prijatelja biskupa Ivana. Provođeci više ili manje dane u dokolici, ostao je Sigismund u Đakovu sve do kraja ožujka.⁹³ Odatle je otišao u Ilok, vratio se opet u Đakovo, produžio zatim u Gorjane i početkom lipnja stigao u Požegu.⁹⁴ U Požegi je ostao desetak dana, čekajući da se okupi vojska. Za to vrijeme nije ni vojvoda Hrvoje sjedio skrštenih ruku, već je tražio saveznike sjeverno od Save i pozvao Turke u pomoć. Početkom srpnja prešao je Sigismund s vojskom Savu i prodro do Vrbaškog grada, ali ga je vojvoda Hrvoje uz pomoć Turaka suzbio i prisilio na povratak.

Da vrati kralju Sigismundu milo za drago, na poziv Sigismunda Našičkog poslao je 1400. godine vojvoda Hrvoje svoje odrede i odrede turskih akindžija⁹⁵ preko Save. U toj su provali teško stradali posjedi kraljevih pristaša u okolici Požege, Našica, Gorjana i Levanjske Varoši,⁹⁶ a nije bila pošteđena ni okolica Đakova. Turske akindžije su ognjem i mačem žarile i palile sela i naselja i odvodile ljude u ropstvo.

Usljed tako zapletena slijeda događaja, Biskupija je gotovo izgubila sve ingerencije južno od Save, i praktički se svela na okolicu

⁹² *Malyusz*, o.c., T. I., p. 573.

⁹³ *Fejer*, o.c., T. X/2, p. 645; *Mályusz*, o.c., T. I., p. 576; *Kukuljević, Ivan*, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagrabiae*, 1862., Pars I., p. 169.

⁹⁴ *Ljubić*, o.c., T. IV., p. 413.

⁹⁵ Akin - upad, provala, pljačka, pustošenje; akindžija - pripadnik lake konjice koja upada u neprijateljsko područje, pljačka, pali i pustoši materijalna dobra i odvodi ljude u ropstvo.

⁹⁶ MOL, Budapest, D1. 33,616. (..Sigismundus filius Alexandri de Nekche).. »ad castrum suum Nekche Boznenses et Turcis adducendo et per eosdem de eodem spolia, incendia, strages et devastationes enormiter perpetrando«; *Šišić, Ferdo*, *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, *Starine JAZU* 39, Zagreb, 1938., p. 131, 132, 154; *Zichy*, o.c., T. V., p. 149.

Đakova. Okružen sa svih strana nezadovoljstvom velikaša i nižeg plemstva, biskup Ivan nije u takvim prilikama ni mogao utjecati na opće tijekove zbivanja, dapače, morao se grčevito boriti da sačuva biskupijsko vlastelinstvo u samoj okolici Đakova.

Daleko od tih zbivanja i životne stvarnosti, pojedine odluke i unapređenja pape Bonifacija IX. unosili su još veću zbrku i trvenja među klerom, pa je i to uvelike opterećivalo biskupa Ivana. Primjera radi, tako je 28. travnja 1399. papa imenovao altaristu katedralne crkve sv. Petra i župnika crkve Bl. Djevice Marije u Bračevcima (Bratouch) svećenika Jakova iz Ivankova (Ivanda - Zenthgurg) bosanskim kanonikom, priznajući istodobno Jakovu pravo na prebendu i, kako mu godišnji prihod nije prelazio 60 forinti u zlatu, odobrio mu je da i dalje ostane župnikom u Bračevcima. Bosanski i varadski (Nagyvárad) kanonik Ivan Ivanov de Zamse boravio je u Padovi, gdje je 25. rujna 1399. prisutan proglašenju doktorata iz crkvenog prava, a 16. siječnja 1400. doktoratu iz građanskog prava.⁹⁷ Iste godine, 6. prosinca, dao je papa bosanskom kanoniku Petru i bački kanonikat, čiji prihod nije iznosio više od 20 forinti u zlatu godišnje.⁹⁸ Vjerojatno na pritužbu svećenika Jurja, župnika crkve Svih svetih u Dragotinu, 7. siječnja 1401., naredio je papa prepoštu i lektoru požeškog kaptola da brani njegova prava u župi i crkvi.⁹⁹ O kojim je pravima bila riječ i zašto u tom slučaju nije intervenirao biskup Ivan, nije poznato. Uskoro zatim, 22. ožujka 1401., dao je papa bosanski kanonikat i lektorat župniku sv. Martina u Brestovcu (Brestovich), svećeniku Tomi, čiji prihod također nije bio veći od 20 zlatnih forinti na godinu.¹⁰⁰

Iz navedenih primjera jasno se vidi da su materijalne i druge razlike među kanonicima i svećenstvom nužno vodile u nezadovoljstvo i razna trvenja, i da je sama biskupija prolazila kroz duboku krizu.

Krunidba Ladislava Napuljskog, za kralja Dalmacije, Hrvatske i Ugarske, 5. kolovoza 1403. u Zadru, približila je bosanskog kralja Stjepana Ostoju Sigismundu, pa su oni zaključili mir. Bosanska vlastela na čelu s vojvodom Hrvojem nezadovoljna sklapanjem mira zbacila je s prijestolja i za kralja postavila Tvrtka II. Tvrtkovića. Zbacivanje Ostoje s prijestolja bio je za Sigismunda više nego izazov, na koji on odgovara 1405. slanjem bana Hrvatske Pavla Bisena i mačvanskog bana Ivana Morovića s vojskom u Bosnu. Uz žestoke borbe i okršaje, Ivan Morović, osvojio je Dobor, Srebrenicu i cijelu Usoru,¹⁰¹ a Pavao Bisen,

97 *Veress, Andreas*, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Pataviana studentium* (1264.-1864.), Budapest, 1915., T. I., p. 4.

98 *Monumenta vaticana Hungariae*, T. IV., p. 285; *Ferrendžin*, o.c., p. 63.

99 *Ibidem*, p. 304; *Ferrendžin*, o.c., p. 64.

100 *Ibidem*, p. 312; *Ferrendžin*, o.c., p. 64.

unatoč osvajanju Bihaća i osobnoj pomoći kralja Sigismunda, bio je suzbijen.¹⁰² Na povratku iz Bosne, negdje krajem listopada, navratio je Sigismund u Đakovo, odakle je 1. studenoga 1405. naredio požeškom Kaptolu da erdeljskog vojvodu Ivana Tamasy uvede u posjed dobara literata Pavla iz Podvrškog i Dominikovih sinova iz Orljavca, koja su im oduzeta.¹⁰³

Do početka dinastičkih ratova i Sigismundovih pohoda u Bosnu dobili su gradsko naselje i biskupijski kompleks više ili manje svoj konačni izgled, pa se 1406. Đakovo prvi put u izvorima navodi kao tvrđava (castrum Diaco).¹⁰⁴ Tvrđavskim zidom bili su opasani katedralna crkva, biskupski dvor, franjevački samostan, kanoničke kurije i razne gospodarske zgrade, a ispred njih bili su iskopani još i opkopi.

Nezadovoljan prilikama u Bosni i stalnim jačanjem otpora bosanskih velikaša, Sigismund je 1408. osobno vodio vojsku i kod Dobora potukao snage Tvrtka II., a zarobljenu bosansku vlastelu dao smaknuti.¹⁰⁵ Idući na tu vojnu boravio je Sigismund nekoliko dana u Đakovu i Gorjanima, i potom se zaputio u Bosnu. Sedamnaestog svibnja stigao je s vojskom u Dragotin, odakle je pozvao Stjepana Himffyja da mu se pridruži sa svojim odredom.¹⁰⁶

Isto kao prije tri godine, kralja Sigismunda i njegovu pratnju ugostio je u Đakovu biskup Ivan i ne sluteći da im je to posljednji susret. Naime, dok je kralj bio u naponu životne snage, Ivanova životna svijeća polako je dogorijevala. Gotovo četvrt stoljeća uspješno je on vodio biskupiju, bez obzira na svu dramatičnost zbivanja u kojima se morao znati postaviti, raditi i djelovati. Odluke pape Bonifacija IX. i gubitak posjeda za posjedom u Bosni teško su pogađali biskupa Ivana, ali ih je on ipak strpljivo podnosio. Pomalo iznenađuje da kralj Sigismund nije ni prema njemu ni prema Biskupiji pokazivao izraze zahvalnosti davanjem posjeda, ili je to možda činio na neki drugi način.

Već krajem ljeta ili prvih dana jeseni 1408. završio je biskup Ivan svoj životni put. U ispravi kralja Sigismunda izdanoj u Skradinu 14. studenoga 1408. kaže se da je biskupska stolica u bosanskoj biskupiji ispražnjena.¹⁰⁷ Uspomena na Ivanovo biskupovanje mora da je vrlo

101 Šišić, o.c., p. 259-263; *Fejér*, o.c., T. X/4, p. 385.

102 Šišić, o.c., p. 256,257; *Fejér*, o.c., T.X/4., p. 398.

103 Arhiv HAZU, Zagreb, D-VIIb-43.

104 *Ipolyi, Arnold, Nagy, Imre, Véghely, Dezsö*, Codex diplomaticus patrius, Budapest, 1880., T. VII., p. 435.

105 *Fejér*, o.c., T. X/4, p. 732; Šišić, o.c., p. 307-309.

106 Šišić, o.c., p. 306, 307.

107 Šišić, o.c., p. 314.

dugo ostala živa, koliko zapravo i samo sjećanje na boravak kralja Sigismunda u Đakovu.

Početkom prosinca 1408. stigao je kralj Sigismund opet u Đakovo i ostao nekoliko dana kao gost Biskupije. Tu je 7. prosinca izdao ispravu, u kojoj naređuje da se izvrši obilazak i utvrde međe grada Križevaca.¹⁰⁸

Dugo vremena iza smrti biskupa Ivana ostala je biskupska stolica nepopunjena.¹⁰⁹ Tek polovinom 1410. izabran je za biskupa Benedikt de Benedictis, drugi po redu biskup imenom Benedikt, bosansko-đakovačke biskupije.¹¹⁰ Jedva što je preuzeo biskupsku dužnost, početkom prosinca 1410., doputovala je u Đakovo kraljica Barbara, kćerka grofa Hermana Celjskog, s kojom je Sigismund 1405. sklopio brak. Koji dan kasnije stigao je iz Bosne u Đakovo i kralj Sigismund. Sa cjelokupnom pratnjom tu je kraljevski par proveo Božić i u katedralnoj crkvi prisustvovao svečanoj misi koju je osobno služio biskup Benedikt.¹¹¹ U društvu s biskupom dočekali su kraljica Barbara i kralj Sigismund, vjerojatno u Đakovu, i Novu 1411. godinu. Tome u prilog govori isprava kralja Sigismunda izdana u Đakovu 28. prosinca 1410. godine.¹¹² Možda već prvi dan Nove godine iz Đakova su kralj i kraljica hitno otputovali u Budim, kamo su stigli 6. ili najkasnije 7. siječnja.¹¹³

Dugi boravak kraljice Barbare i kralja Sigismunda u Đakovu bio je za stanovništvo grada i okolice uzbudljiva predstava i neponovljiv doživljaj, o kojima su prenošene priče s koljena na koljeno. Njima se pridružilo i mnoštvo plemića iz šire okolice, koji su dolazili da se poklone kralju i kraljici, ili potuže na neku nepravdu i zatraže zadovoljštinu.

A koliko je samo bilo na okupu vodećih velikaša, dvorskih dama, dvorjanika i sjajno opremljenih vitezova! Tko da zaboravi sav taj čudesni svijet poput likova iz bajki, čiji se svaki pokret duboko urezivao u pamćenje. Znatizeljno se natiskivajući sa svih strana, makar iz prikrajka, svatko je želio vidjeti i čuti više, a sve oči bile su uprte u kralja i kraljicu da bi njihove likove ponijeli sa sobom u trajno sjećanje. Onima, kojima se posrećilo da se na bilo koji način nađu bliže kralju, kraljici ili nekom velikašu, kao da je porasla vrijednost u očima drugih. Videno i doživljeno činilo se poput čarobnih snova, u kojima su likovi poprimali nadnaravna svojstva. U društvu s kraljem i kraljicom i njihov

¹⁰⁸ Hrvatski državni arhiv, Documenta antiquissima et mediavalia, No 158.

¹⁰⁹ *Ortváry*, o.c., p. 425.

¹¹⁰ *Pray, Georgius*, Specimen hierarchiae Hungaricae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae cum rudi dioecesium delineatione, Posonii et Casoviae 1779., T. II., p. 432.

¹¹¹ *Zichy*, o.c., T. VI., p. 76, 77.

¹¹² *Ibidem*, p. 87.

¹¹³ *Ljubič*, o.c., T. VI., p. 128, 129.

biskup Benedikt izgledao im je nekako drukčiji i dostojanstveniji. Sjećanje na te uzbuđljive dane nadživjet će suvermenike i trajati još dugo i dugo, ako ne i do uspostave osmanske vladavine i propasti biskupije.

O radu i djelovanju biskupa Benedikta podaci su vrlo oskudni, i premda se zna da je na toj dužnosti proveo više od petnaest godina. Prve godine njegova biskupovanja sastaju se 25. travnja 1411. u Đakovu bosanski franjevci i u franjevačkom samostanu biraju fra Ambrozija za svoga vikara.¹¹⁴ Posve nevezano s vjerskim životom i biskupovim djelovanjem pažnju međutim privlači podatak, da je 1412. neki Toma iz Đakova (Thoma de Diaco) bio poslanik poljskog kralja Vladislava II. u Veneciji, gdje je u kraljevo ime posredovao radi sklapanja mira između Venecije i kralja Sigismunda.¹¹⁵ Navedeni podatak svjedoči da je u Đakovu očito bilo darovitih i vrlo obrazovanih ljudi, koji su stizali i na visoke položaje u društvu. Ali, ne samo to, nego da su oni ovdje temeljno znanje zahvaljujući biskupiji upravo i stjecali u Đakovu.

Biskup Benedikt stalno boravi u Đakovu (episcopus bosnensis in Diacou residet),¹¹⁶ a zapletene prilike u Bosni i turske provale nezadrživo svode biskupiju na Đakovo i okolicu. Težak poraz hrvatsko-ugarske vojske u Bosni 1415. godine širom je Turcima otvorio vrata za pljačkaški upad preko Hrvatske sve do Kranjske, a uz to i uvelike pridonio njihovim provalama preko Save. Vjerojatno na povratku iz tog boja stigao je u Đakovo neki smrtno ranjeni vitez, koji je u franjevačkom samostanu uskoro izdahnuo i bio pokopan.¹¹⁷

Prostorno udaljen od tih zbivanja Kaptol bosanski za to vrijeme redovno izdaje javne isprave i obavlja druge poslove. Njegov je kustos bio 1416. kanonik Ivan,¹¹⁸ Na traženje mačvanskih banova Ladislava i Emerika Iločkog izvijestio je 4. ožujka 1417. Kaptol o izvršenoj procjeni u sporu između Nikole de Kenderes (Skendra kod Sotina) i Ivana de Palagar (Staro selo kod Pačetina) radi dijela posjeda Palagar u Vukovskoj županiji, koji se sastojao od jedne kurije i 33 kmetska selišta, koje je zaposjeo Nikola de Kenderes radi duga od 50 maraka.¹¹⁹

U još težim vremenima koja su nadolazila sastali su se 25. ožujka 1420. bosanski franjevci u Đakovu i u franjevačkom samostanu izabrali Blaža iz Zalka za svoga vikara.¹²⁰ Četvrtog srpnja 1421. obratio se papa Martin biskupu Benediktu (episcopo Diacou) da potvrdi franjevcima

114 *Fermendžin, Eusebius, Chronicom observatis provinciae Bosnae Argentinae ordinis S. Francisci Seraphici, Starine JAZU 22, Zagreb, 1890, p. 14.*

115 *Ljubić, o.c., T. VI., p. 242, 243, 271.*

116 *Fejér, o.c., T. X/7, p. 255.*

117 *Fermendžin, o.c., p. 21.*

118 *Fejér, o.c., T. X/8, p. 565.*

119 HDA, Zagreb, Documenta antiquissima et medaiaevalia, No 172.

120 *Fermendžin, o.c., p. 21.*

Diacovensia 1/1995.

darovnicu na neki samostan, koji se nalazio na granici između Dalmacije i Ugarske (in cofinibus Dalmatiae et Hungariae).¹²¹

Živeći i radeći uglavnom mirno, prava nevolja sručila se na biskupa Benedikta kada su u proljeće 1422. turske akindžije prešle Savu i ognjem i mačem opustošile biskupijske posjede u Posavini.¹²² Nedugo zatim ustala je protiv njega tužbom Katarina Sheh, kćerka Nikole Treutela iz Levanjske Varoši, tražeći da se izvrši novi obilazak granica posjeda i postave međaši počevši od Save do potoka Gažnice sjeverno od Gašinaca. Udovoljavajući spomenutoj tužbi izvršen je 29. rujna obilazak spornih međa i granica, prizivajući se pri tome na međaše postavljene još i u vrijeme biskupa Ponse.¹²³ Znatno teži udarac s dubokim posljedicama zadala je 1423. biskupu Benediktu nova provala turskih akindžija, koji su opustošili cijelu okolnicu Đakova i spalili crkvu u Jošavi.¹²⁴

Ime biskupa Benedikta navodi se u izvorima posljednji put 1425. godine¹²⁵ i potom mu se gubi trag. Vjerojatno negdje u proljeće iduće godine njega je zadesila smrt, jer se 8. kolovoza 1426. u izvoru kaže da je stolica bosanskog biskupa nepopunjena.¹²⁶

Za novog biskupa imenovan je 11. travnja 1427. varadski kanonik Dionizije de Pálóez, da bi već 3. rujna iste godine bio imenovan za varadskog biskupa,¹²⁷ pa u Đakovo vjerojatno nije ni dolazio.

Sredinom ožujka 1428. na čelo Biskupije postavljen je biskup Josip s pridjevkom de Bezza.¹²⁸ Do njegova postavljanja Biskupijom je upravljao Kaptol odnosno njegov vikar, pridržavajući se pravila »ne sede vacante aliquid innovetur«, jer bi u tom slučaju uprava prelazila na metropolitu ili samog papu, koji bi administraciju povjeravao svome legatu. U prošlosti Biskupije desilo se to još za pape Ivana XXII., kad je 3. srpnja 1317. umjesto kapitularnom vikaru upravu Biskupije povjerio vackom biskupu Benediktu.¹²⁹

121 *Fermendžin*, Acta Bosnae, p. 114.

122 *Lukcsics, Pál*, XV, Századi pápák oklevélei, Budapest, 1931., T. I., p. 132.

123 *Mesić*, o.c., Starine JAZU 5, p. 110-115.

124 *Lukcsics, Pál*, o.c., T. I., p. 150.

125 *Nagy, Imre, Stummer, Arnold, Ráth, Károly, Véghely, Dezső*, Codex diplomaticus patrius, T. V., p. 222.

126 *Fejér*, o.c., T. X/6, p. 814.

127 *Pray*, o.c., T. II., p. 180, 433; *Hodinka*, o.c., p. 204

128 *Pray*, o.c., T. II., p. 433; *Hodinka*, o.c., p. 204, 205.

129 *Ljubić*, o.c., T. X., p. 140.

Podaci o Josipovu biskupovanju također su vrlo oskudni, mada je u Đakovu proveo više od deset godina. Tako se u 26. članu sažeto izloženog plana kralja Sigismunda iz 1430. kaže da se bosanska crkva, čiji biskup sada stoluje u Đakovu (*cuius episcopus nunc in Diaco residet*), prostire preko Save, ali je taj prostor zaposjeo i drži bosanski kralj.¹³⁰ Pet godina kasnije spomenut je biskup Josip opet samo posredno. Naime, 3. prosinca 1435. pozvao je kralj Sigismund bosanskog vikara Jakova de Marchia da smjesta dođe u Tatu radi rasprave s češkim velikašima te da se na proputovanju kroz Đakovo njemu pridruži i bosanski biskup, ako se nalazi u Đakovu (*si in Dyako estis*). O njegovu putovanju poslana je obavijest bosanskom i pečujskom biskupu, kojima je naređeno da osiguraju kola, konje i hranu za put.¹³¹

Negdje sredinom veljače 1437. doputovao je u Đakovo župan požeške županije Ladislav Tamasy, sin bivšeg erdeljskog vojvode Ivana, gdje je kao gost Biskupije boravio nekoliko dana. Krajem mjeseca izdao je on uvjerenje o golemim zaslugama i vrlo uspješnom misionarskom djelovanju vikara Jakova de Marchia, koji je na prostoru između Save i Dunava mnoge bosanske heretike i husite vratio katoličkoj vjeri.¹³² Slično uvjerenje Jakovu de Marchia napisao je 26. prosinca iste godine u Đakovu i biskup Josip.¹³³

Ime biskupa Josipa posljednji se put navodi u ispravi kralja Albrechta izdanoj u Budimu 8. rujna 1438. godine, kojom Dubrovačkoj Republici potvrđuje povelje svojih prethodnika.¹³⁴ Što je poslije toga bilo s njim i dokle je ostao na čelu Biskupije, nema pouzdanih vijesti. Prema mišljenju Georgius Praya Josip je biskupsku dužnost obavljao sve do kraja 1443. godine, što dakako nije isključeno.¹³⁵ Uvaži li se taj podatak, onda je više nego sigurno da se biskup Josip našao u teškom iskušenju kada su turske akindžije 1441. opustošile čitav kraj između Save i Drave.¹³⁶ Koliko je u toj provali stradala okolica Đakova, nesigurno je bilo što tvrditi, iako okršaj s Turcima kod Levanjske Varoši¹³⁷ upućuje na zaključak da je tom prilikom svakako bio opustošen i dio biskupijskog vlastelinstva.

¹³⁰ *Fejér*, o.c., T. X/7, p. 243-250; *Fermendžin*, *Acta Bosnae*, p. 133.

¹³¹ *Koller*, o.c., T. III., p. 361; *Fermendžin*, o.c., p. 148.

¹³² *Koller*, o.c., T. III., p. 361; *Fermendžin*, o.c., p. 159.

¹³³ *Fermendžin*, o.c., p. 162.

¹³⁴ *Ljubić*, o.c., T. IX., p. 111.

¹³⁵ *Hodinka*, o.c., p. 205.

¹³⁶ *Radonić, Jovan*, *Zapadna Europa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini XV. veka*, Novi Sad, 1905., p. 107.

¹³⁷ *Lukacsics*, o.c., T. II., p. 210, 301.

Biskupa Josipa naslijedio je 18. travnja 1444. Rafael Herczeg de Zekchew (Szekcsői),¹³⁸ koji se posljednji put u izvoru spominje 6. travnja 1449. godine,¹³⁹ Pozivom na bulu pape Nikole V. Rafael je ostao na čelu Biskupije vjerojatno do sredine 1450., jer je 31. kolovoza iste godine papa prenio upravu Biskupije na Kaptol bosanski do izbora novog biskupa.¹⁴⁰ Posve suprotno crkvenim zakonima papa je 17. ožujka 1451. imenovao nekog dvadesetdvogodišnjeg Mihajla bosanskim biskupom¹⁴¹ koji Đakova sigurno nikad nije ni vidio.

Nesređeno stanje u vodstvu Biskupije bilo je nesumnjivo posljedica duboke krize izazvane turskim osvajanjima u Bosni i provalama sjeverno od Save. Materijalni položaj Biskupije neprestano se pogoršavao, a njezini posjedi u okolici Đakova su prvi bili na udaru turskih akindžija. Takav razvoj događaja gurnuo je društveni položaj bosanskog biskupa na sporedni kolosijek, čija se dijeceza izjednačila s nešto većim feudom. Kako zbog stalne opasnosti od turskih provala, a još više nesigurnih i vrlo ograničenih prihoda, zvanje bosanskog biskupa postaje posve neprivlačno u redovima crkvene hijerarhije.

U tom kriznom vremenu, koje će potrajati dugi niz godina, pravi je stup Biskupije bio njezin Kaptol, o čijoj djelatnosti postoji nekoliko značajnih svjedočanstava, od kojih navodim samo neka.

Petnaestog srpnja 1448. naredio je mačvanski ban Ivan Korog Kaptolu bosanskom da uvede u posjed Tomu Sartora de Kyspaka (Imrijevcu), njegovu suprugu Apolinu i sina Egidija u posjed četiriju mardurinskih sesija, koje su se nalazile nasuprot župnoj crkvi sv. Katarine na posjedu Paka u vukovskoj županiji.¹⁴² Nedugo zatim 9. rujna obavijestio je Kaptol Ivana Koroga da je posredstvom svoga lektora kanonika Blaža de Gyula uveo Tomu Sartora i njegovu obitelj u posjed spomenutih dobara.¹⁴³

Pred Kaptolom bosanskim založili su 9. srpnja 1449. Nikola i Matko, sinovi bivšeg bana Franka od Talovca, banu Ivanu Korogu za 250 forinti svoj posjed Drazaad (Dravaszáj, Ušće Drave) u vukovskoj županiji.¹⁴⁴

138 *Hodinka*, o.c., p. 205.

139 *Nagy, Imre, Stummer, Arnold, Ráth, Károly, Véghely, Dezső*, *Codex diplomaticus patrius*, T. IV., p.347.

140 *Hodinka*, o.c., p. 205.

141 *Hodinka*, o.c., p. 205.

142 MOL, Budapest, Dl, 13 909.

143 MOL, Budapest, Dl, 13 909.

144 HDA, Zagreb. Documenta antiquissima et mediaevalia, No 310.

Krajem ožujka 1450. naredio je Kaptolu Ivan Korog, mačvanski ban i požeški župan, da pošalje svoga izaslanika koji će zajedno s njegovim izaslanikom uvesti majku Ladislava Morovića Uršulu, njegovu udovicu Barbaru i sinove Ludovika i Matijaša u posjed dobara oko grada Morovića.¹⁴⁵ Već 13. travnja javio je Kaptol banu Ivanu Korogu da je poslao svoga izaslanika kanonika i dekana Benedikta, koji je zajedno s banovim izaslanikom izvršio pregled imanja i uveo obitelj pokojnog Ladislava Morovića u posjed.¹⁴⁶

Pozivom na isprave Kaptola bosanskog dosudili su 26. travnja 1451. u Osijeku mačvanski banovi Ivan Korog i Nikola Iločki sudski dvoboj između Uršule, udove Ivana, i Barbare, udove Ladislava Morovića, te Mihajla i Ladislava Szilágy (Zylagy) de Horogzegh zbog posjeda Surduk i ribnjaka Wyzathanya u srijemskoj županiji.¹⁴⁷

Obavljajući vrlo revno svoju dužnost Kaptol je u odsustvu biskupa uspješno vodio upravu biskupije i nosio se brojnim problemima koje mu je nametala životna stvarnost. Istom 27. studenog 1452. imenovao je papa Martin V. novog bosanskog biskupa, egerskog prepošta Filipa Gathala.¹⁴⁸ Za sve vrijeme njegova biskupovanja spominje se jedino u ispravi kralja Ladislava izdatoj u Pragu 26. srpnja 1454., kojom potvrđuje Dubrovačkoj Republici povlastice dobivene od kralja Albrechta.¹⁴⁹ Tri godine kasnije, 21. lipnja 1457., izabran je biskup Pavao¹⁵⁰ čije se ime navodi među svjedocima u ispravi kralja Matije Korvina sastavljenoj 12. ožujka 1459. godine u Budimu.¹⁵¹ Na tom položaju bio je vjerojatno do kraja 1463., jer se 24. ožujka 1464. godine u izvoru kaže da je mjesto bosanskog biskupa upražnjeno.¹⁵²

Posljednje godine Pavlova biskupovanja bila je Bosna izgubljena, a činilo se da i Slavoniji više nema spasa od smrtonosna zagrljaja Osmanskog Carstva. Međutim, snažnim protunapadom kralja Matije Korvina i osnivanjem jajačke i srebrničke banovine 1464. bili su Turci zaustavljeni, pa nekoliko godina nisu prelazili Savu. Uspostavom obrambenog sustava protiv Turaka, osnivanjem spomenutih banovima, bila je uvelike povećana sigurnost ne samo Đakova i okolice, nego i cijele Slavonije. Unatoč tome, postavilo se pitanje daljeg opstanka bosanske biskupije, jer se ona nakon gubitka Bosne zaista svela na

145 HDA, Zagreb, Documenta antiquissima et mediaevalia, No 893.

146 Ibidem, No 893.

147 Ibidem, No 310.

148 *Hodinka*, o.c., p. 205.

149 *Ljubić*, o.c., T. X., p. 38.

150 *Hodinka*, o.c., p. 205.

151 *Ljubić*, o.c., T. X., p. 140.

152 *Tkalčić, Ivan Krst.*, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Zagreb, 1894., T. II., p. 292.

Đakovo i okolicu. Zagrebački biskup Demetrije Čupor (Csupor) predla-
gao je papi Pavlu II. da se Đakovo i okolica pripoje zagrebačkoj
biskupiji i da ona preuzme i naslov bosanske biskupije. Protiv toga
prijedloga odlučno je ustao kralj Matija Korvin, pa je u pismu od 2.
svibnja 1465. obrazložio papi zbog čega je prijedlog biskupa Demetrija
neprihvatljiv, smatrajući da bi u tom slučaju benediktinska opatija u
Pécsváradu bila najpozvanija da preuzme brigu nad bosanskom bisku-
pijom.¹⁵³ Svoje nezadovoljstvo s biskupom Demetrijem izrazio je kralj
Matija papi Pavlu II. i 18. rujna 1465., predlažući da na čelo zagrebačke
biskupije postavi Osvalda de Szentlászló, jer je inače bolje da biskupska
stolica ostane nepopunjena, nego da biskupija ima neprikladna pasti-
ra.¹⁵⁴

Otklanjanjem turske opasnosti i određivanjem budućeg položaja
bosanske biskupije, 5. studenoga 1466. imenovan je treći po redu
bosansko-đakovački biskup imenom Benedikt,¹⁵⁵ koji je na taj položaj
konačno bio izabran i potvrđen 5. listopada 1568. godine.¹⁵⁶ Poput
svojih imenjaka i prethodnika i on je pastoralnu dužnost svoje dijeceze
obavljao dugi niz godina. Da li je stalno ili povremeno boravio u
Đakovu, nije moguće utvrditi, jer se u izvorima spominje kao svjedok
23. travnja 1474. i 22. veljače 1484. godine.¹⁵⁷

153 *Franknoi, Vilmos, Mátyás kiraly levelei, Budapest, 1893., T. I., p. 93, 94.* »... ita nunc
nostro et omnium consiliariorum nostrorum iudicio compertum est ipsum Demetrium
ad gubernationem castrorum et bonorum dicti ecclesie aptum et sufficientem non esse,
tum qua castra ipsa insultibus Turcorum vicina sunt, tum vero, quod multis ad huc
turbationibus manent obnoxia; itaque nullo modo consultum fuit, ut ipsa castra seu arces
ecclesie manibus et gubernationi domini Demetrii crederentur. Et ob hoc cupiebamus,
ut ab ipsa ecclesia Zagrabiensi averteret animum, et titulum ecclesie Boznensis
susciperet; ad provisionem autem, cum qua honestum statum inter prelatos regni nostri
habere posset, consentire volebamus, ut haberet abbatiam Pechwaradiensem, qua hoc
tempore quietior et fructuosior in hoc regno non existit. Ipso autem huiusmodi titulum
et promissionem suscipere recusante, demum inter velle nostrum et suum nolle medium
quoddam reperimus, et ad talem dispositionem devenimus cum eodem: primo, ut habeat
titulum et jurisdictionem spirituales ecclesie Zagrabiensis et totius diocesis; deinde ut
possideat pacifice unum ex castris ipsius ecclesie Sarigh (Garić) vocatum, cum suis dolitis
pertinentiis ac curam episcopalem Zagrabiensem; preterea, ut quotannis pro annua
pensione administrantur eidem floreni auri mille.«

154 *Ibidem, p.102.* »Venit ad me prefatus dominus Demetrius, qui recognoscens et iurium
et virium suarum ad memoratam ecclesiam obtinendam ac regendam imbecillitatem, pro
suo pariter et illius quiete, publice et coram vestre beatitudinis legato libere et sponte
renunciavit, contentus certa refusione expensarum, et ecclesia Boznensi et abbatia de
Bela, bonis at patrimonio suo propinqua, et insuper mille aureorum annua pensione,
tunc demum cessatura, cum mox ad pinguis et sibi congruum beneficium promotus.
Nunc ergo, cum ecclesia Zagrabiensis iam liberius vacet, quid restat, nisi ut ei de idoneo
tandem pastore provideatur. Quapropter ego, non ut contumax ecclesiarum invasor,
quas semper magis amplificare, quam opprimere studui, sed ut legitimus patronus,
nomino et presente... ad prefatam ecclesiam promovendum venerabilem Osvaldum de
Szentlázlo.«

155 *Hodinka, o.c., p. 206.*

156 *Nagy, Imre, Stummer, Arnold, Ráth, Károly, Végely, Dezső, Codex diplomaticus patrius, T.
IV., p. 424.*

157 *Ibidem, T. IV., p. 434; Koller, o.c., T. IV., p. 392.*

Diacovensia 1/1995.

Nasuprot raspravi o budućem položaju i opstanku Biskupije nakon pada Bosne, Kaptol nije prekidao svoje djelovanje, o kojem navodim samo nekoliko arhivskih podataka.

Krajem siječnja 1465. došla je u Đakovo Doroteja Keczer, žena Ivana od Požege, i pred Kaptolom potvrdila izjavu da je od svoje majke Suzane, udove Ivana Keczer de Radowan (Radikovci), primila miraz i vjenčane darove.¹⁵⁸

Sredinom rujna 1466. stigla je Doroteja Keczer opet u Đakovo, gdje je u ime svoje i u ime svoje djece Ladislava i Franje izjavila pred Kaptolom prosvjed i zabranu protiv podjele dobra Zenthmilah (Donji Miholjac) u baranjskoj županiji Ivanu de Wyzla (Viszló).¹⁵⁹

Duboko ponižena zlom sudbinom i razdirana brigama za svoga sina jedinca Gašpara Koroga, kojeg je kralj Matija kaznio oduzimanjem svih pradjedovskih posjeda davši ih knezu Ivanu Rozgonu i njegovoj braći, otputovala je iz Osijeka Elizabeta Korog u Đakovo, gdje je 16. svibnja 1467. pred bosanskim Kaptolom izjavila da knezu Ivanu zauvijek predaje tvrđave i utvrde Drenovac, Orljavac, Levanjsku Varoš i Ivankovo, kao i posjede Ugrinovac, Trgovište, Odolju, Sveti Juraj, Seoce, Nabrđe, Klisu, Tomicu, Hvalkovce, Kušarevac, Migalovce i Slatinik u križevačkoj, požeškoj i vukovskoj županiji sa svim posjedničkim pravima i posjedovnim ispravama.¹⁶⁰

Potkraj srpnja 1470. našao se u Đakovu i Matijaš Morović iz Valpova prosvjedujući pred Kaptolom protiv davanja u zalog dobra Kysfalud (Malo Selo, Selce) u vukovskoj županiji Ladislavu iz Berkasova (de Bereczo).¹⁶¹

Desetog kolovoza iste godine okupili su se u Đakovu Nikola Desew (Desefy), Ivan i Martin Berislavić (Beryzlo) iz Grabarja, te Ivanov sin Franjo i Juraj Bekefy iz Velike i pred Kaptolom utanačili sporazum o međusobnom nasljeđivanju u slučaju da netko od njih ostane bez nasljednika.¹⁶²

Početak ožujka 1471. naredio je kralj Matija Kaptolu da Nikolu Desew, Ivana i Martina Berislavića iz Grabarja uvede u dio posjeda Nemetin (Nemethy), Sarvaš (Zarwas), Seleš (Zewlwske) i Orašje (Arrasfalwa) u vukovskoj županiji. Posredstvom svoga kanonika Petra iz

¹⁵⁸ HDA, Zagreb, Documenta antiquissima et mediaevalia, No 411.

¹⁵⁹ Ibidem, No 428.

¹⁶⁰ MOL, Dl. 16541.

¹⁶¹ HDA, No 452.

¹⁶² MOL, Budapest, Dl. 33 485; *Mesić*, o.c., p. 118.

Požege Kaptol je obavio traženi uvod i o tome 25. ožujka izvijestio kralja Matiju.¹⁶³

Devetnaestog kolovoza 1479. doputovala je iz Valpova u Đakovo Margareta udova Matijaša Morovića i pred Kaptolom darovala kapeli Bl. Ladislava kralja u tvrđavi Valpovo prihod od skele na Dravi Appathy (Opatovac), kmetska selišta na posjedu Križevac (Kerestwr) i Šušnjevac (Swsnyancz), vinograde Soos i Keedires na posjedu Pali i Week (Vék), te mlin na predjelu Kosovac (Goczowcz) za spas svoje duše.¹⁶⁴

Poslije Benedikta naslov bosanskog biskupa dobio je 5. siječnja 1486. Matija Varda,¹⁶⁵ ali on ne boravi u Đakovu, kao što više neće boraviti ni njegovi nasljednici. Na tom položaju ostao je do kraja 1488. ili početka 1489. godine, jer je prvih dana lipnja 1489. imenovan bosanskim biskupom Stjepan Crispo Nagy-Lucsei. Imenovanje ga je zateklo na putu u Milano i Ferraru, kamo ga je poslao kralj Matija Korvin kao svoga poslanika milanskom vojvodi. Iz Milana se vratio u Budim 12. srpnja 1489.,¹⁶⁶ da bi potom bio imenovan i srijemskim biskupom.¹⁶⁷ Već početkom 1490. novi bosanski biskup je Luka, u čije ime biskupijom upravlja Antun Polgar.¹⁶⁸

Dok je biskup Luka boravio u Budimu, obratio se Polgar kaločkom nadbiskupu Petru Wardi i obavijestio ga da je prepošt Kaptola nekamo otišao, ali kanonici i bez njega savjesno obavljaju svoju dužnost. Među đakovačkim klericima koji se spremaju za svećenička zvanja ima vrijednih i sposobnih koje bi valjalo uputiti na dalje školovanje. Zajedno s pismom poslao mu je također i nešto divljači i srijemskog vina.

Nadbiskup Petar odgovorio je Polgaru 27. ožujka 1490. hvaleći rad Kaptola i kanonika, naglašavajući pri tome da i ubuduće nastave tako raditi. Što se tiče odbjeglog prepošta neka mu kaptol obustavi sve dohotke od prepoziture i kantorata, a on će ga naći ma gdje da se nalazio. Vrijedne i darovite đakovačke klerike neka uputi u Bač, gdje će ih on dalje unaprijediti. Izražavajući zahvalnost na poslanim daro-

163 MOL, Budapest, Dl 17 201.

164 MOL, Budapest, Dl. 18 195.

165 *Hodinka*, o.c., p. 206.

166 *Nagy, Ivan - Nyári, Albert*, Magyar diplomaciai emlékek, Mátyás király korából, Budapest 1878., T. IV., p. 58, 59; MOL, Budapest, Dl. 18 485 »8. augusti 1489 Stephano electo Boznensis«: *Fraknoi*, o.c., T. II., p. 356 »Ceterum ex significatione reverendi Stephani episcopi Bosnensis, qui ex legatione Mediolani nuper rediit, et qui Ferrariam etiam diverteret«.

167 *Nagy-Nyári*, o.c., T. IV., p. 126.

168 *Wagner, Carolus*, Petri de Warda epistoale, Posonii et Cassoviae MDCCLXXVI, p. 91. »ad Antonium Polgar gubernatorem Episcopatus Bosnensis«.

Diacovensia 1/1995.

vima, na kraju pisma nadbiskup napominje da je zainteresiran za kupnju jednog ili dva skupocjena konja.¹⁶⁹

Pismo nadbiskupa Warde nepobitno dokazuje da je pri Kaptolu u Đakovu zaista postojala škola, a na vlastelinstvu su očito gajeni i rasni konji.

Desetak dana nakon što je spomenuto pismo bilo napisano, umro je kralj Matija Korvin, a biskup Luka staje na stranu njegova sina Ivaniša Korvina i podržava ga u izboru za kralja.¹⁷⁰ Okupljeni na Rakoškom polju velikaši međutim izaberu 15. srpnja 1490. za kralja Vladislava II. Jagelovića. Novi je kralj nastojao pridobiti svoje protivnike i blagonaklono se prema njima odnosio, pa je biskup Luka zadržao svoj položaj, a papa Inocent VIII. potvrdio 10. siječnja 1491. njegov izbor.¹⁷¹

U odsutnosti biskupa Luke njegov upravitelj u Đakovu Polgar imao je dosta oštrih nesuglasica sa svojim susjedima, tako da je bio prisiljen zatražiti od nadbiskupa Warde pomoć protiv Franje Berislavića iz Grabarja, čiji su ljudi nasilno brali i otimali grožđe u biskupijskom vinogradu Brezna. Pismom od 23. listopada 1491. nadbiskup je opomenuo Franju Berislavića da vrati oteto, što po pravdi i božjem zakonu pripada biskupiji i biskupu Luki, jer će u protivnom zatražiti pomoć od svojih prijatelja i protiv njega pokrenuti odgovarajući postupak.¹⁷² Kako je završio taj spor točno se ne zna, ali po svemu sudeći mora da je bio izglađen.

169 Ibidem, p. 91-93. »De praeposito id libenter scire vellem, si fieri posset, ubi gentium sit constitutus. Nos enim iniunctum nobis a regia maiestate officium pro honore reverendi fratris nostri, patris tui, et pro tranquillo illius capituli statu libenter exsequemur, ubicunque tandem sit. Te requirimus et per te tam ipsum capitulum requiri, tam nostro, quam episcopi nomine volumus, ut de illa ecclesia, ratione praepositurae vel cantoratus, nulli prorsus reditus administrantur illi ribaldo (flagitioso) fugitivo ac discolo; sed omnes reditus ipsius praepositurae et cantoratus, quos tenuit, fideliter recolligantur et conserventur ad dispositionem domini tui episcopi (Lucae). Hortamur etiam dominos de capitulo, ut diligentiam illam et sollicitudinem, quam eos facere in divinis obsequiis et in ecclesiae servitiis scribis, non diminuat; sed cum ea sollertia peragantur omnia, cum qua peragerentur in praesentia praelati sui: attento eo, quod siquid negligentur admittat; Dei oculos, quos nullae subterfugiunt latebrae, effugere nequibunt... De feris, nobis missis, grates tibi dicimus. Ne autem et siti moriaris: de sirmiensi vino providimus tibi. Clericos illos, ad sacros ordines promoveri cupientes, secure mittas huc ad nos: qui si digni fuerint, eos promoveri faciemus, eo maxime respectu, ne ecclesia illa divinis talium frustretur obsequiis. Domino episcopo scribas et intimes nomine nostro, ut ubicunque sit, festinet ad regem; si bonum suum diligit, quia decipietur. Scribas autem et illi, et ceteris fratribus tuis, ut quaerant nobis in partibus illis Transsilvanicis unum gradarium vel duos ad pecunias nostras pro quocumque pretio; nos enim libenter pretium exsolvemus.«

170 Šišić, *Ferdo*, Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama s Turcima (1473. - 1496.), *Starine JAZU* 37, Zagreb, 1934., p. 285.

171 *Katona*, o.c., T. XVII., p. 314.

172 *Wagner*, o.c., p. 220-222.

Zajedno s nekolicinom biskupa iz Ugarske pridružio se 25. studenoga 1492. u Budimu i biskup Luka čestitanju papi Aleksandru VI. na izboru i krunisanju za papu.¹⁷³ Uskoro zatim nestao je biskup Luka iz javnog života, a sredinom 1494. bio je imenovan bosanskim biskupom Gabrijel Polnar.¹⁷⁴

Preuzimajući naslov bosanskog biskupa Gabrijel Polnar vjerojatno nije ni znao da su Đakovo i okolica opet na udaru turskih akindžija. Naime, strahovit poraz hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493. godine otvorio je Turcima ponovno put u Slavoniju, pa akindžijski odredi u Posavini, široj okolici Požege i Virovitice 1494. ostavljaju iza sebe pravu pustoš. U tim silovitim napadima i provalama mora da je stradala i okolica Đakova, a nije isključeno da su u strahu pred Turcima mnogi napustili Đakovo, a jamačno i neki kanonici. O tim prilikama rječito govori zaključak staleškog sabora na Rakoškom polju početkom 1498. godine o broju konjanika koje su dužni poslati nadbiskupi, biskupi, opati, prepošti i kaptoli u slučaju opasnosti od Turaka, ali se među njima bosanska biskupija i Kaptol uopće ne navode.¹⁷⁵ A da je stvarno tako i bilo, posredno kazuje i zakonski članak XII. u kojem se ističe da su kanonici bosanskog kaptola potpuno raspršeni (totaliter destructi). Zalaganjem biskupa Gabrijela i uz podršku kralja Vladislava II. taj je zakonski članak bio upravo izglasan da se obnovi rad Biskupije i Kaptola, priznavajući Kaptolu istodobno i pravo javnog kredibiliteta.¹⁷⁶

Protiv toga članka ustali su, međutim, hrvatski velikaši, smatrajući da su dovoljna tri kaptola, odnosno zagrebački, čazmanski i požeški, a priznavanjem takvog prava još i bosanskom, mogle bi se lako dešavati razne zloporabe. Pod pritiskom velikaša 4. ožujka 1498. godine proglasio je kralj Vladislav II. taj članak nevažećim.¹⁷⁷

Budući da je Kaptol u Đakovu imao iza sebe dva stoljeća vrlo plodne i uspješne javne djelatnosti, proglašavanjem spomenutog članka nevažećim Kaptol je ipak nastavio i dalje javnim djelovanjem. Pravu podršku u tome imao je u kralju Vladislavu koji mu je krajem 1499. naredio da jajačkog bana Franju Berislavića uvede u posjed dobara

173 Šišić, o.c., Starine JAZU 37, p. 344.

174 Hodinka, o.c., p. 206

175 Katona, o.c., T. CVIII., p. 122.

176 Ibidem, T. XVIII., p. 117. »Capitulum Bosnense per totum regnum exsequutiones facere valeat. De capitulo Bosnensi statutum est, quod, ex quo eius canonici totaliter destructi esse dignoscuntur; pro reformatione ecclesie illius, quae in honorem S. Petri constructa est, habeant facultatem ubique per totum regnum pro testimonio capitulari ambulare, ad instar capituli Budensis.«

177 Kukuljević, o.c., T. I., p. 237, 238; Katona, o.c., T. XVIII., p. 160. «... regem declarasse, quum in regno Sclavoniae tria sint capitula, Zagrabiense, Chasmense et Poseganum, ne capitulum Bosnense in eodem regno Sclavoniae ullas exsequutiones aut fidei dignitatis suae exercitium facere possit.«

Thardafalwa, Andrasfalwa i Doman u vukovskoj županiji. Četvrtog svibnja 1500. godine izvjestio je Kaptol kralja da je Franju Berislavića uveo u posjed navedenih dobara.¹⁷⁸

Jedva što su biskupija i Kaptol u Đakovu opet stali na svoje noge, uslijedila je 1501. godine nova turska provala u vukovsku i požešku županiju. Zahvaljujući samo odlučnom otporu krupnih velikaša pod vodstvom Jurja Kaniškog, bile su turske akindžije razbijene i protjerane iz Slavonije i Srijema.¹⁷⁹

Iduće, 1502. godine, bio je Gabrijel Polnar postavljen za biskupa srijemskog, dok je bosanska biskupija bila povjerena Mihajlu Keseriću (Kessereu), kao drugom po redu biskupu imenom Mihajlo bosansko-đakovačke biskupije (provisum de persona Michaelis Chesulii ecclesie Bosnensis vacanti per translationem Gabrielis ad Syrmiensem).¹⁸⁰ Izbor i potvrda pape uslijedila je koju godinu kasnije, jer se 3. listopada 1505. u izvoru kaže da je izabran i potvrđen za biskupa.¹⁸¹ Istina, takva formulacija stoji i 31. svibnja 1508., premda je na čelu biskupije proveo nekoliko godina.¹⁸²

Poučeni iskustvom iz prethodnih godina o iznenadnim provalama turskih akindžija, sredinom travnja 1509. krstarili su despot Ivan Berislavić, hrvatski i dalmatinski banovi Ivan Hampo Čakovački i Juraj Kaniški s dvije stotine konjanika okolicom Broda, Đakova i Hermangrada.¹⁸³ Mir na granici donekle je uspavao obrambene snage uzduž Save, pa su Turci 1512. ponovno opustošili slavonsku Posavinu sve do utoka Une u Savu.¹⁸⁴

Boraveći stalno izvan Đakova i daleko od tih zbivanja, postao je 1512. biskup Mihajlo tajnik kralja Vladislava II.¹⁸⁵ Taj će položaj zadržati i za njegova nasljednika odnosno kralja Ludovika II. Za stečene zasluge kralj je biskupovu bratu Stjepanu dao posjed Levanjska Varoš,¹⁸⁶ pa se na taj način biskupijsko vlastelinstvo prostorno dosta uvećalo. Zamjenik i pomoćnik biskupa Mihajla u dijecezi bio je 1518.

178 HDA, Zagreb, Documenta antiquissima et mediaevalia, No 619.

179 *Isthuanffy, Nicolaus*, Regni hungarici historia, Coloniae Agrippinae 1724., Lib. IV., p. 31.

180 *Pray*, o.c., T. II., p. 437.

181 *Bárdosy, Joannes*, Supplementum analectorum terrae Scepusiensis, notationibus, ex veteri ac recentiore Hungarorum historia depromtis, Leutschoviae 1802., T. II., p. 317.

182 *Kukuljević*, o.c., T. I., p. 261.

183 *Pray, Georgius*, Epistolae procerum regni Hungariae, Posonii 1806., T., p. 330, 331.

184 *Isathuanffy*, o.c., Lib. IV., p. 38.

185 *Nagy, Imre, Stummer, Arnold, Ráth, Károly, Véghely, Dezső*, Codex diplomaticus patrius, T. V., p. 408.

186 *Katona*, o.c., T. XIX., p. 227.

bački kanonik-lektor Benedikt.¹⁸⁷ Zašto je upravo bačkom kanoniku bila ukazana ta čast, nije jasno, tim više što je u samom Kaptolu u Đakovu očito bilo sposobnih kanonika koji su mogli obavljati dužnost biskupova koadjutora.

Smrcu sultana Selima I. Yavuz došao je na osmansko prijestolje 1520. godine njegov sin Sulejman II., jedan od najvećih osvajača i zakonodavaca u povijesti Osmanskog Carstva. Za razliku od svoga oca Selima, goleme vojne snage Sulejman je usmjerio prema Balkanu i srednjoj Europi. Od toga vremena osvajački mlinovi Osmanskog Carstva ne prestaju drobiti države i narode koji su im se ispriječili na tom putu. Već 1521. Sulejman vodi vojsku na Beograd da bi osmanskoj vlasti otvorio put u Podunavlje. Istodobno s napadom na Beograd Turci prelaze Savu i upadaju u Slavoniju. Pustošeći okolicu Gradišta, Broda i Đakova dopiru do sela Jošave, gdje ih je sačekalo nekoliko stotina srčanijih seljaka i razbilo.¹⁸⁸ Na dvoru kralja Ludovika u Budimu pripreme za obranu Beograda tekle su mlako i vrlo sporo. Istom šesnaestog srpnja naredio je kralj Pečujskom kaptolu da hitno pošalje u Osijek svoje konjanike i petinu ukupnog broja kmetova sa svih posjeda u Slavoniji i Ugarskoj, a za vrhovnog kapetana toj vojsci postavlja bosanskog biskupa Mihajla Keserića.¹⁸⁹ Istoga dana obavijestio je biskup Mihajlo Györgya Györffyja da sa vojskom županije Tolna, Baranya i Vukovo kreće za Osijek, pa i njega poziva da se pridruži sa svojim snagama, jer će u protivnom biti kažnjen.¹⁹⁰ Ali, dok se ta vojska još okupljala, 29. srpnja 1521. ušao je sultan Sulejman slavodobitno u Beograd.

Osvajanjem Beograda Turci su neposredno ugrozili srednju Slavoniju i čitav Srijem, a kralj Ludovik i njegovi dvorjanici nisu iz tog poraza izveli nužan zaključak da je potrebno djelovati vrlo brzo i odlučno se suprotstaviti turskoj najezdi, koja će uskoro krenuti poput lavine.

U tom vremenu prepunom strepnji i neizvjesnosti, Kaptol je u Đakovu redovno obavljao svoje vjerske i javne dužnosti. Dapače, 3. listopada 1523. godine naredio je kralj Ludovik Kaptolu da Šimuna Mersića iz Obrovca smjesta uvede u posjed grada i dobra Podvrško u požeškoj županiji.¹⁹¹ Godinu dana kasnije, 27. listopada 1524., odobrio je kralj Ludovik biskupu Mihajlu Keseriću i kraljevskom komorniku Ivanu Szerecseniju da kupe stari i kuju novi novac, a kovnicu mogu

187 *Theimer*, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, T. I., p. 508.

188 *Ibidem*, p. 508.

189 Arhiv čazmanskog kaptola, Varaždin: *Mažuran*, *Srednjovjekovni Osijek*, Osijek 1962., p. 149.

190 *Ibidem*; *Mažuran*, o.c., p. 150.

191 Arhiv HAZU, Zagreb, D-XXVI-39.

otvoriti u Osijeku.¹⁹² Od rada te kovnice, razumije se, ništa nije bilo, niti je ona iskovala ijedan novac, jer je biskup Mihajlo nedugo zatim umro.

Uoči prijelomnih događaja u Panonskoj nizini postavljen je 1525. godine drugi po redu biskup imenom Juraj bosansko-đakovačke biskupije, koji je navodno potjecao iz roda Paližna. Do takvog zaključka došao je, naime, Georgius Pray,¹⁹³ pa su slijedeći njega tako pisali i drugi pisci. Nasuprot tome izvori jasno kažu da ne može biti ni govora o rodu Paližna, već da je riječ o čovjeku koji je potjecao iz okolice Đakova. Njegov suvremenik i dobar znanac, vrhovni kancelar kralja Ludovika biskup Stjepan Brodarić, uz Jurjevo ime stavlja pridjevak »de Palina«.¹⁹⁴ Slično piše i Nikola Isthuanffy navodeći taj pridjevak »Palinaeus«.¹⁹⁵ Uz imanje razlike čini to J. Koller pišući »de Paliina«¹⁹⁶ i S. Katona »de Palyna«.¹⁹⁷ Osim toga biskup Juraj bio je i suvlasnik dijela kaštela Palina i njegove okolice prije odlaska u boj na Mohačko polje.¹⁹⁸ Uvažava li se te činjenice, očito da je biskup Juraj potjecao iz mjesta Paline koje se nalazilo na granici između vukovske i požeške županije.¹⁹⁹ Možda je to danas selo Paljevina ili rudina Paljevine, ali, kako je Palina i tvrđava, mislim da će bliže istini biti lokalitet »Grad« sjeverno od Paučja.

Biskup Juraj stalno je boravio u Đakovu, a vijesti koje su pristizale iz Srbije i Bosne krajem 1525. i prvih mjeseci 1526. godine govorele su da se sultan Sulejman sprema na veliku vojnu i da će sigurno udariti na Ugarsku.

Osluškujući te vijesti crne su slutnje obuzimale ljude, a strah od neizvjesnosti razdirao je misli i bivao iz dana u dan sve veći. Pogotovo kada se sigurno znalo da je Sulejman 23. travnja 1526. napustio Istanbul i zaputio se s golemom vojskom preko Beograda u Ugarsku.

U skladu s ratnim planom poslao je Sulejman kao prethodnicu velikog vezira Ibrahim-pašu, koji je 9. srpnja dopro do Petrovaradina i za nekoliko dana osvojio ga na juriš. Malobrojna vojska kaločkog nadbiskupa Pavla Tomorija, poslana u Srijem da zapriječi Turcima

192 Koller, o.c., T. V., p. 79, 80.

193 Pray, o.c., T. I., p. 366.

194 Bonfinius, Antonius, Rerum Ungaricarum decades, Francoforti 1581., p. 764.

195 Isthuanffy, o.c., Lib. VIII., p. 82.

196 Koller, o.c. T. V. p. 66.

197 Katona, o.c., T. XIX., p. 704.

198 Laszowski, Emilij, Monumenta habsuburgica, Zagreb 1914., T.I., p. 53.

199 Csánki, Deszö, Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában, Budapest 1894., T. II., p. 275, 340; Bösendorfer, Josip, Crnice iz slavonske povijesti..., Osijek 1910., p. 167, 214.

dalje nadiranje, padom Petrovaradina povukla se preko Dunava. Tada kralj Ludovik naredi palatinu Stjepanu Barthoryju da smjesta požuri s vojskom do Osijeka ne bi li možda tu zapriječio Turcima prijelaz preko Drave.

Vojni tabor kralja Ludovika nalazio se u Tolni, kamo se na poziv Pavla Tomorija zaputio iz Đakova i biskup Juraj u pratnji manjeg odreda konjanika i pješaka, svojih slučbenika i crkvenih dostojanstvenika. Iznoseći osobne značajke biskupa Jurja, Stjepan Brodarić piše da je bio učen pravnik i čovjek čista života (*vir iuris scientium et vitae integritate clarius*).²⁰⁰ Štoviše, drugi izvor kaže da je biskup Juraj savjetovao kralja neka pošalje poslanike sultanu da mole mir, pa ako to ne bi mogli isposlovati, neka mu plati danak (*persvadit regi, ut mitat oratores ad Turcum, et petat pacem, et, si nequeat aliter impetrare, det ei tributo*).²⁰¹

U međuvremenu Turci su stigli do Iloka i bez većih napora osvojili grad. Šestog kolovoza obavijestio je Stjepan Brodarić kraljicu Mariju da se tursko brodovlje već nalazi oko Erduta i da će ga Turci osvojiti. Ako ga možda ne osvoje, osvojit će zato čim prije Osijek, a odatle i sva ostala mjesta kamo je s vojskom krenuo palatin Stjepan Bathory.²⁰²

Dok je sultan Sulejman s glavninom osmanske vojske još boravio u Iloku, predali su 8. kolovoza 1526. izaslanici Osijeka i Erduta gradske ključeve veziru Mustafa-paši Jahjaogluu. Prolazeći zatim pokraj Vukovara i Borova 14. kolovoza stigao je Sulejman u Osijek i odmah naredio da se otpočne s gradnjom pontonskog mosta preko Drave. U želji da te radove ubrza, postavio je šator nedaleko od gradilišta kako bi osobnom nazočnošću utjecao na graditelje, pa je most za pet dana bio završen.

Budući da je most bio vrlo uzak, prijelaz vojske i komore odvijao se sporo i trajao je sve do 23. kolovoza. Napuštajući posljednji Osijek odredi vojske iz Anadolije zapalili su grad, opustošili kuće, crkve i vrtove.²⁰³

Šest dana kasnije Sulejman je na Mohačkom polju strahovito porazio vojsku kralja Ludovika, koji je zaglavio u bijegu. Među tisućama mrtvih na bojnom polju ostavio je život i biskup Juraj.²⁰⁴ Zajedno s njim izginula je i cjelokupna njegova pratnja.

²⁰⁰ *Boufinius, o.c., p. 764.* »Fuit missus episcopus Boznensis, Georgius de Palina, vir iuris scientium et vitae integritate clarius, qui Paulum Tomori eodem venire iuberet«.

²⁰¹ *Pray, o.c., T. I., p. 122.*

²⁰² *Pray, o.c. T. I., p. 268, 269.*

²⁰³ *Thury, József, Török történetirök, Budapest, 1893., Szulejman naplói, T. I., p. 311, 313.*

²⁰⁴ *Boufinius, o.c., p. 772; Isthauuffy, o.c., Lib. VIII., p. 82; Koller, o.c. T. V., p. 66.* »Perierunt in eo proelio Georgius de Palina Bosnensis episcopus«.

U općem metežu nakon mohačke katastrofe preostali su kanonici i službenici biskupije napustili Đakovo, smatrajući da je samo pitanje vremena kada će i taj kraj zadesiti ista sudbina. Udaljenost od Osijeka do Đakova turski su konjanici zaista lako mogli prevaliti za pola dana jahanja, a prave obrane u Đakovu nije ni bilo.

Ipak, stišavanjem prvotnih uzbuđenja i trezvenijom procjenom odnosa snaga na granici početkom 1527. krenuo je despot Stjepan Berislavić Grabarski u protunapad i preoteo Turcima utvrde u Erdutu, Borovu i Vukovaru,²⁰⁵ ali su ih oni ubrzo opet svojili. Njegova namjera bila je zaći turskoj posadi u Osijeku iza leđa i odatle ih potisnuti, kako bi osigurao važna strateška uporišta u daljoj organizaciji obrane u borbi protiv Turaka u Slavoniji. Tu su namjeru turske vojskovođe odmah prozele, pa je njegov protunapad ostao bez ikakva utjecaja na buduća zbivanja.

Od važnijih utvrda u Srijemu izvan dosega osmanske vlasti ostao je tada samo Morović, dok su utvrde u Nijemcima i Ivankovu bile jedina obrana istočne Slavonije, a samim tim i Đakova.

Silno zaplašeno i uznemireno stanovništvo Đakova i okolice, kao i cijele Slavonije, iz dana u dan gubilo je nadu u mogućnost spasa od smrtonosna zagrljaja osmanske vlasti. Pogotvo nakon pada Jajca i Banja Luke početkom 1528. godine,²⁰⁶ kada se oko prostora između Save i Drave turski obruč počeo sve više stezati. Pored toga razne i vrlo proturječne glasine neprestano su rasplamsavale taj nemir i pothranjivale ga, dovodeći stanovništvo u očaj.

U stanju neprestanog iščekivanja što će Turci dalje poduzeti, početkom srpnja 1528. boravio je u Đakovu s manjim odredom konjanika kapetan i upravitelj vranskog priorata Ivan Tahy. Odatle je, odnosno s kaptolskog mjesta bosanske biskupije (Ex Dyaco, loco capitulari ecclesie Boznensis), 4. srpnja javio kralju Ferdinandu da je bosanski sandžakbeg Husrev-beg provalio sve do Požege, te da se u okolici Beograda i Šapca okuplja turska vojska koja će zasigurno poći da osvoji Morović.²⁰⁷ Mišljenje da se Turci spremaju na opći napad u Slavoniji još više je pojačano pristiglom obavijesti Stjepana Berislavića od 6. srpnja koja govori da se glavnina osmanske vojske već nalazi u Srijemu.²⁰⁸

²⁰⁵ *Laszowski*, o.c., T. I., p. 50.

²⁰⁶ *Vramecz, Antun*, Kronika, Monumenta spectantia JAZU, Scriptorum, Vol. V. Zagreb 1908., p. 55; *Ishauunffy*, o.c., Lib. IX., p. 93, 94; *Hammer, Joseph von*, Geschichte des Osmanischen Reiches, Pesth 1834., B. II., 61.

²⁰⁷ *Laszowski*, o.c., T. I., p. 106, 107.

²⁰⁸ *Ivić, Aleksa*, Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji tokom XVI. i XVII. stoleća, Novi Sad, 1910., Prvi deo, p. 8.

Turski napadi u tijeku 1528. godine nisu, međutim, doveli ni do kakve promjene granice Osmanskog Carstva u istočnoj Slavoniji i Srijemu, već su bili samo uvod u novu Sulejmanovu vojnu koja je imala za cilj osvajanje Beča.

Prema ratnom planu 10. svibnja 1529. napustio je Sulejman Istanbul i zaputio se prema Beogradu.²⁰⁹ Krajem svibnja obavijestio je hrvatski ban Franjo Batthyany kralja Ferdinanda da je u Slavoniji zaprijetila golema opasnost od velikog vezira Ibrahim-paše, koji će poharati čitav kraj između Save i Drave.²¹⁰ Koji dan kasnije naredio je kralj Ferdinand banu Batthyanyju da se zdušno zauzme oko obrane, ističući da ni u kojem slučaju ne smije napustiti Slavoniju.²¹¹ Šesnaestog lipnja poslao je iz Palote Ladislav More kralju Ferdinandu pismo u kojem ga moli za pomoć Moroviću, jer će ga u protivnom Turci u prvom naletu osvojiti.²¹²

Nasuprot ovoj dramatičnosti zbivanja i krajnje nepovoljnom razvoju vojnih i političkih prilika u Slavoniji upinjao je novoizabrani kralj Ferdinand Habsburgovac snage da ponovno organizira obrambeni sustav od Turaka na tom prostoru.

To je trebalo, ako ništa drugo, donekle vratiti poljuljanu vjeru u mogućnost obrane od turske snage, no stvarni dometi tih nastojanja bili su više izraz dobrih želja nego raspoloživih snaga. Prvi korak u tom pogledu bilo je imenovanje Ivana Haberdanca iz Slatine 23. lipnja 1529. krajiškim kapetanom i vrhovnim zapovjednikom krajine u Slavoniji,²¹³ a drugi poziv plemstvu požeške i vukovske županije na slogu i opći ustanak u borbi protiv Turaka.²¹⁴ U odnosu na dalji slijed događaja poziv na ustanak i borbu protiv Turaka ostao je samo mrtvo slovo na papiru, jer su Turci u to vrijeme velik dio vukovske županije već osvojili, a najistaknutiji velikaši požeške županije, koji su otvoreno izražavali svoje nezadovoljstvo izborom Ferdinanda za kralja Ugarske pa time i za vladara hrvatskih zemalja, pridružili su se vodećim velikašima virovitičke, križevačke i zagrebačke županije. Na taj način općem rasulu i slabljenju obrane u zemlji uvelike je pridonosilo cijepanje snaga i skori početak građanskog rata u Slavoniji između pristaša kralja Ferdinanda i pretendenta na hrvatsko-ugarsko prijestolje Ivana Zapolje, što će Turci značajki iskoristiti.

²⁰⁹ *Behrnauer, W.F.A.*, Sulaiman Tagesbuch auf seinem Feldzuge nach Wien 1529., Wien, 1858., p. 9.

²¹⁰ *Laszowski, o.c.*, T. I., p. 166.

²¹¹ *Šišić, Ferdo*, Acta comitalia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Monumenta spectantia JAZU, vol. 33, Zagreb, 1912, T. I., p. 184.

²¹² *Laszowski, o.c.*, T. I., p. 177.

²¹³ *Ibidem*, p. 185.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 184-187.

Po svome položaju Đakovo je nasuprot turskom Osijeku bilo najisturenija obrambena utvrda, kamo je Ivan Haberdanac došao odmah nakon što je bio postavljen na čelo obrane u Slavoniji. Trećeg srpnja javio je on iz Đakova kralju Ferdinandu o kretanju turske vojske, raspoloženju Srba u Srijemu koji su pripravnici udariti na Turke, dok pristaše Ivana Zapolje šuruju s Turcima i prelaze na njihovu stranu. Na kraju pisma moli on kralja za hitnu pomoć, pogotovo Franji Zayu čije su granične utvrde gotovo bez obrane.²¹⁵ Osam dana kasnije pisao je Haberdanac iz Đakova opet kralju Ferdinandu da je Nikola Giletffy prešao na tursku stranu i predao ključeve mnogih gradova.²¹⁶ Potkraj istog mjeseca, odnosno 25. srpnja, sastali su se u Požegi pristaše Ivana Zapolje i održali svoj sabor,²¹⁷ bez obzira što je golema osmanska vojska pod vodstvom Sulejmana već napustila Beograd i svakog dana bila bliže Osijeku. Kad je 8. kolovoza Sulejman stigao u Osijek, čekao je nekoliko dana dok pontonski most nije bio sagrađen, da bi zatim prešao Dravu, sastao se u Mohácsu s Ivanom Zapoljom²¹⁸ i produžio prema Beču.

Prolazeći Srijemom i dijelom Slavonije nisu Turci usput napadali utvrđena mjesta, niti su se upuštali u pljačku većih razmjera. Po svemu sudeći Nijemci su im se predali bez ikakve borbe, a u Sulejmanovu dnevniku stoji zabilježeno da je 30. srpnja i Morović priznao vrhovnu vlast sultana.²¹⁹ Tom prilikom Morović je samo nominalno priznao tursku vlast da bi makar privremeno otklonio opasnost, jer i poslije završene opsade Beča Ladislav More 16. studenog moli kralja Ferdinanda za hitnu pomoć radi obrane Morovića.²²⁰ Istog dana poslao je i Ferdinand Moreu pismo u kojem mu naređuje da se ozbiljno brine za obranu Morovića.²²¹ Desetak dana kasnije javio je More kralju da Morović više neće moći održati.²²² Prema sadržaju tih vijesti nema sumnje da su Turci uskoro zatim zaposjeli i Morović.

Osvajanjem Nijemaca i Morovića proširili su Turci do kraja 1529. svoju vlast na čitav Srijem i lijevu stranu Pobosuča. Granična crta prema Osmanskom Carstvu vodila je tada od utoka Bosuta u Savu, zatim Bosutom do Vinkovaca, a od Vinkovaca zaobilazeći tvrđavu Korog izbijala iznad Osijeka na Dravu.

²¹⁵ Ibidem, p. 190-192.

²¹⁶ Ibidem, p. 195, 196.

²¹⁷ Šišić, o.c., T. I., p. 187, 188.

²¹⁸ Behrnauer, o.c., p. 16.

²¹⁹ Ibidem, p. 14.

²²⁰ Laszowski, o.c., T. I., p. 215.

²²¹ Ibidem, p. 220.

²²² Ibidem, p. 239.

Što je u to vrijeme bilo s Đakovom i biskupijskim vlastelinstvom, nema sačuvanih podataka. Prema jednom izvoru povjerio je 3. lipnja 1529. kralj Ferdinand upravu nad biskupijskim prihodima kliškom kapetanu Petru Kružiću.²²³ U kakvom je suposjedu na vlastelinstvu tada bio Franjo Kapolnay također nije jasno. Istina, još početkom travnja 1527. zamolio je on kralja Ferdinanda da mu dade onaj dio kaštela Palina s pripadajućim zemljištem koje je od Nikole Feleghazija kupio i posjedovao biskup Juraj. Kako je smrću biskupa Jurja na Mohačkom polju njegov dio prava pripao kralju, Ferdinand je udovoljio Kapolnayevoj molbi i darovao mu taj dio radi stečenih zasluga i vjernosti u službi.²²⁴ Na koji se način Franjo Kapolnay potom domogao još i Đakova, može se pretpostaviti da je to bilo milom ili silom, iako nema sumnje da je ono bilo u njegovu posjedu.

Poslije neuspjele Sulejmanove opsade Beča 1529. stranački su sukobi u Slavoniji prerasli u pravi rat. Međusobno zatiranje velikaša poprima tolike razmjere da postoje gotovo razornije od turskih napada. Ne bi li se protivničkoj strani zadao što teži udarac, ne zazire se ni od traženja pomoći od samih Turaka. Između ostalog, prvih dana kolovoza 1530. napadali su Ivan Tahy i Stjepan Berislavić Nikolu Peleghazija i ubili ga, a njegov kaštel Palinu zaposjeli.²²⁵ Kako je u tom okršaju kao suvlasnik Paline prošao Franjo Kapolnay, nije poznato.

Takav razvoj događaja uvelike je koristio Turcima da što brže i lakše slome otpornu snagu pučanstva i učvrste vlast na osvojenom prostoru. Ta su zbivanja i pokrete turske vojske krajiški zapovjednici pratili s velikom strepnjom, kao i oni velikaši čiji su posjedi neposredno bili na udaru turskih napada. Više ili manje, budno prateći sve što se dešava na turskoj strani preko Save, zatim oko Osijeka i u Pobosuću istodobno su i strahovali od novih provala i osvajanja u savsko-dravskom međurječju. Iščekujući, zapravo i nagađajući, kamo li će Turci udariti i što smjeraju, početkom studenog 1530. oni su munjevito napali Kobaš na ušću Orljave u Savu i osvojili ga.²²⁶ U vojnom pogledu bio je to značajan uspjeh i gotovo ključ kojim su se lako mogla otvoriti vrata ne samo Posavine i Požeške kotline, nego i većeg dijela Slavonije. Građeci drvenu utvrdu u Kobašu Husrev-begove snage su istog mjeseca oplijenile i popalile znatan dio Posavine, osobito Oporovac, Bijelu Stijenu, Kreštelovac i većinu posjeda plemića Svetačkih.²²⁷ Na Husrevbegovu provalu smjesta su odgovorili okolni velikaši potpomognuti snagama zagrebačkog biskupa Šimuna Erdödyja. Okupljena vojska s Ivanom Tahyjem na čelu žestoko je udarila na Turke u Kobašu ali su

²²³ Staatsarchiv, Wien, Hungarn, Fasz, 1529., Monath Juni.

²²⁴ Laszowski, o.c., T. I., p. 53.

²²⁵ Ibidem, p. 382.

²²⁶ Šišić, Acta comitialia, T. I., p. 269; Laszowski, o.c., T. I., p. 453.

²²⁷ Laszowski, o.c., T. I., p. 452; Šišić, Acta comitialia, T. I., p. 2609.

doživjeli težak poraz.²²⁸ Do kraja prosinca 1530. sagradili su Turci utvrdu u Kobašu i opskrbili je topovima iz Jajca, odakle je prijetila opasnost svima mjestima uzduž Save, kao i obroncima Dilja, Papuka i Požeške gore.²²⁹ Isto poput prethodne godine početkom lipnja 1531. upale su Husrev-begove snage iz Kobaša u Požešku kotlinu robeći i paleći sela i naselja, i odvođeći ljude i stoku.²³⁰ Stradanja stanovništva i razaranja posjeda i naselja u tim pograničnim provalama i čarkama, ma koliko pogubna i teška, bila su, međutim, samo međučin stravičnih prizora koji će se ubrzo odigrati na tom prostoru. Na povratku s treće vojne iz Ugarske ispod Kőszega krajem rujna 1532. godine preplavila je osmanska vojska zapadnu i srednju Slavoniju. Zajedno s cjelokupnom pratnjom prošao je tada negdje između Virovitice, Našica i Đakova i sultan Sulejman, a zapadna i srednja Slavonija bile su prepuštene strahovitoj pljački i haranju osmanske vojske. U tim danteovskim prizorima vladavine ognja i mača zlu sudbinu doživjela je i okolica Đakova, a vjerojatno i samo Đakovo.

Povlačenjem osmanske vojske prema istoku i jugu bila je Slavonija neko vrijeme pošteđena turskih provala i napada. Neprestani ratovi sultana Sulejmana silno su iscrpili ljudske i materijalne snage Carstva, pa je i Turcima bio potreban kraći predah. Koristeći upravo taj predah sklopio je 1533. godine kralj Ferdinand s Turcima primirje, a nedugo zatim priznali su njegovu vlast i najistaknutije pristaše Ivana Zapolje u Slavoniji.

Dok su još vođeni pregovori o sklapanju primirja, 10. ožujka izabaran je za bosanskog biskupa Bernard Bentilis,²³¹ koji Đakova, dakako, nije ni vidio.

Tri godine kasnije nezadrživo se približavao završni čin davno otpočete drame u Slavoniji, kojoj je povijest unaprijed odredila tragičan završetak. Poput jahača apokalipse sručili su se Turci na taj prostor i zbrisali čitav jedan svijet. Na temelju pomno smišljenog ratnog plana prvih dana srpnja 1536. godine krenuli su oni u silovit napad iz dva smjera, odnosno Bosne i Srijema. Tursku vojsku iz Srijema predvodio je smederevski sandžakbeg Mehmed-beg Jahjaoglu, a iz Bosne bosanski sandžakbeg Husrev-beg. Glavnina Mehmed-begovih snaga kretala se od Morovića i Nijemaca putovima Pobosuća prema Ivankovu, Đakovu, Gorjanima, Levanjskoj Varoši, Palini, Sedlaku, Subotici, Podgoraču, Našicama i Orahovici. Jedan krak tih snaga išao je i u smjeru Broda, a drugi od Osijeka pored Drave prema Podravskoj Moslavini i Sopju.

228 Šišić, *Acta comitialia*, T. I., p. 270.

229 *Laszowski*, o.c., T. II., p. 3, 4.

230 Šišić, *Acta comitialia*, T. I., p. 270.

231 *Theiner*, *Vetera monumenta Salvorum meridionalium*, T. I., p. 620.

Diacovensia 1/1995.

Nakon prijelaza Save i osvajanja Broda dijelila se i Husrev-begova vojska u nekoliko većih skupina. Jedna od njih nastupala je uz Savu do Babine Grede i u smjeru Đakova i Levanjske varoši, druga prema Gradiški i Jasenovcu, a treća u smjeru Požege, Velike, tvrđave Našice i Orahovice.

Mehmed-begove snage redom osvajaju Ivankovo, Cernu, Gradište i čitav kraj između desnog Pobosuća i Save, zatim Đakovo, Gorjane, Palinu, Sedlak, Suboticu, Podgorač, Levanjsku Varoš i negdje između Đakova i Babine Grede susreću se s Husrev-begovom vojskom. Dio vojske koju je Mehmed-beg poslao iz Osijeka pored Drave osvaja utvrdu Sv. Juraj i opustoši Podravinu sve do Podravske Moslavine i Sopja.

Husrev-begova vojska zauzima sve utvrde i gradove uz Savu, odnosno Babinu Gredu, Jaruge, Novigrad, Garčin, Trnjane, Brod, Dubočac, Gradac, Giletince, Šagovinu, Cernik, Vinicu, Vratnu, Petnograd, Zapolje, Gradišku, Jasenovac i prodre prema Subockom gradu i Kraljevoj Velikoj. Središnji dio tih snaga osvaja utvrde Dubovac, Zdence kod Broda, Pleternicu, Brčin, Drenovac kod Požege, Veliku i odatle krene prema Orahovici i Našicama.

Istodobno, nakon osvajanja Đakova, Gorjana, Podgorača i trgovišta Našice, stigla je nadomak gradova Našica i Orahovice i Mehmed-begova vojska, ali kako Orahovicu i Našice nije mogla osvojiti, zaputila se prema Mikleušu i Sopju i opustošila kraj između Našica, Sopja i Drave.²³² Negdje početkom rujna povukao se Husrev-beg s dijelom vojske u Bosnu, dok je Mehmed-beg ostao i dalje u Slavoniji prikupljajući svježe snage za nova osvajanja.

Uoči tako sudbonosnih zbivanja Đakovo je bilo u posjedu Franje Kapolnaya, o čemu svjedoči nekoliko izvještaja o gradovima i mjestima koje su Turci osvojili u Slavoniji 1536. godine (Deako Francisci Kapolnay),²³³ U jednom od njih kaže se dapače da je trgovište i tvrđava Đakovo prethodno bilo sjedište Bosanske biskupije (castrum Dyako una cum oppido eiusdem nominis, quod primaria sedes eppiscopatus boznensis),²³⁴ što drukčije rečeno znači da je ono to prestalo biti nekoliko godina ranije. Nešto više svjetla o prilikama u Đakovu u to vrijeme unosi pismo titularnog nadbiskupa Ivana iz Lunda od 3. kolovoza 1536. u kojem se ističe da je Petar Markus (Marx Peter) preoteo bosanskom biskupu grad i drži ga zajedno s Franjom Kapolnayem, pa će ga Turci zato silom oružja i zauzeti.²³⁵ Iako se u pismu ne kaže koji je to grad,

²³² *Laszowski*, o.c., T. II., p. 298; *Ivić*, o.c., p. 162; *Vitezović, Pavao*, Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov u dva dela razredyen, Zagreb 1696., p. 141; *Vramecz*, o.c., p. 56; *Isthuanffy*, o.c., Lib. CIII., p. 129; *Kercselics*, o.c., p. 362.

²³³ *Ivić*, o.c., p. 163.

²³⁴ *ibidem*, p. 162.

²³⁵ *Laszowski*, o.c., T. II., p. 288.

nema sumnje da je riječ o Đakovu, i da ga je Franjo Kapolnay silom prisvojio.

Za vrijeme osvajačkog pohoda osmanske vojske u Slavoniji 1536. u sastavu Mehmed-begovih snaga nalazio se glasoviti ratnik i gazija (heroj, junak) Arnaud Mehmed (Memi)-beg. Prema pisanju Evlije Čelebi njemu je Mehmed-beg povjerio osvajanje Đakova i okolice,²³⁶ što je Memi-beg i učinio. Bilo je to zasigurno negdje krajem srpnja ili prvih dana kolovoza 1536. godine. Za ratne zasluge dao je potom sultan Sulejman Memibegu Đakovo u nasljedstvo (odžakluk), čiji će potomci i nasljednici stalno živjeti i boraviti u Đakovu sve do trajanja osmanske vladavine.

Ulaskom u sastav Osmanskog Carstva otpočelo je novo razdoblje u životu Đakova, koje se bitno razlikuje od prethodnog, a potrajat će više od stotinu i pedeset godina.

Prateći razvoj Đakova i bosansko-đakovačke biskupije u prva tri stoljeća njihova postojanja nameće se sljedeći zaključak. Od prvog spomena u povijesti 1239. do uspostave osmanske vladavine 1536. godine Đakovo je nerazdvojno vezano s razvojem i djelovanjem bosansko-đakovačke biskupije. Na toj povijesnoj okosnici odvijao se njegov cjelokupan život kao vjerskog i upravnog središta Biskupije i biskupijskog vlastelinstva. Ovisno o stupnju razvoja biskupije Đakovo izrasta u privredno, upravno i prometno središte svoje šire okolice, zatim prosvjetno i kulturno žarište, grad i tvrđavu, gdje navraćaju vladari i mnogi istaknuti pojedinci. Kaptol bosanski obavlja funkciju javnog bilježništva, čija pravna valjanost nije uopće dovođena u pitanje. Poređaju li se raspoloživi podaci kronološkim redom spomenuta okosnica mogla bi se prikazati ovako:

1239. Prvi spomen Đakova u darovnici hrvatsko-slavonskog hercega Kolomana kao posjeda bosanske biskupije.

1244. Kralj Bela IV. potvrdio darovnicu hercega Kolomana bosanskoj biskupiji.

1252. Đakovo selo u kojem stalno boravi bosanski biskup Ponsa. Podignut privremeni biskupski dvor i kapelica za redovno obavljanje vjerskih obreda.

1293. Sijelo Kaptola bosanskog preneseno u Đakovo. Kaptolu se obraćaju vladari, banovi, župani, kraljevski suci i mnogi pojedinci. Pri Kaptolu djeluje škola za obrazovanje budućih svećenika, kao i onih koji su stjecali osnove pismenosti.

1340. Započeta gradnja katedralne crkve sv. Petra.

²³⁶ Evlija, Čelebi, o.c., p. 240.

Diacovensia 1/1995.

1347. Odlukom pape Klementa VI. otpočela izgradnja franjevačkog samostana.

1357. U Đakovo navratio kralj Ludovik. Koji godinu prije toga bila je završena gradnja župne crkve sv. Lovre.

1367. Đakovo izraslo u trgovište i grad.

1380. Biskupijski kompleks sagrađen u cijelosti, utvrđen opokopima i opasan zidovima.

1386. Sredinom srpnja u Đakovu borave kraljice Elizabeta i Marija u pratnji palatina Nikole Gorjanskog i drugih velikaša.

1394. Početkom srpnja navratio u Đakovo kralj Sigismund.

1398. U Đakovo stigao po drugi put kralj Sigismund, gdje je proveo više od mjesec dana.

1405. Na povratku s vojnog pohoda u Bosnu našao se kralj Sigismund opet u Đakovu.

1408. Vodeći vojsku u Bosnu proveo je kralj Sigismund nekoliko dana u Đakovu.

1410. U Đakovo doputovala kraljica Barbara, supruga kralja Sigismunda. Koji dan iza nje stigao je i kralj Sigismund, gdje su proveli Božićne blagdane i dočekali Novu 1411. godinu.

1412. Toma iz Đakova poslanik poljskog kralja Valdislava II. u Veneciji.

1422. Turski laki konjanici (akindžije) opustošili okolicu Đakova.

1423. Turske akindžije opet opustošile okolicu Đakova i spalile crkvu u Jošavi.

1437. U Đakovu boravio župan požeške županije Ladislav Tamasy, sin bivšeg erdeljskog vojvode Ivana.

1441. Turci ponovno poharali i opljenili okolicu Đakova.

1463. Bosanska se biskupija svela na biskupijsko vlastelinstvo u Đakovu.

1468. Počevši od trećeg po redu biskupa Benedikta, Bosansko-đakovački biskupi povremeno ili nikako ne borave u Đakovu.

1490. U ime biskupa Luke Biskupijom upravlja Antun Polgar.

1494. Turci provalili u okolicu Đakova i opustošili je.

Diacovensia 1/1995.

1501. Nova turska provala i haranje u okolici Đakova.

1512. Uzduž Save turske akindžije opustošile biskupijsko vlastelinstvo.

1521. Okolicu Đakova opet opustošili Turci.

1526. Biskup Juraj iz Paline poginuo na Mohačkom polju. Preostali kanonici i biskupijski službenici napustili Đakovo.

1532. Na povratku s treće vojne sultana Sulejmana ispod Köszege teško stradala okolica Đakova, ako ne i samo Đakovo.

1536. Đakovo osvojio glasoviti turski ratnik Arnaud Mehmed (Memi) - beg. Za ratne zasluge dao je sultan Sulejman Đakovo Memibegu u nasljedstvo, čiji su potomci i nasljednici stalno živjeli i boravili u Đakovu sve do kraja osmanske vladavine.

U istom razdoblju na čelu Bosansko-đakovačke biskupije bili su ovi biskupi:

1. Ponsa (Pousa)
1239.-1271.
2. Roland
1272.-1289.
3. Toma de Szentmágocs
1289.-1298.
4. Nikola
1298.-1307.
5. Grgur
1308.-1313.
6. Guiscard iz Troyesa
1314.-1317.
7. Benedikt vacki biskup
1317.
8. Petar
1317.-1334.
9. Lovro Lorandi
1336.-1347.
10. Ivan, Boniohanes
1348. - 1349.

Diacovensia 1/1995.

11. Peregrin Saksonac
1350.-1355.
12. Petar II.
1356.-1375.
13. Dominik
1376.-1381.
14. Juraj
1382.-1385.
15. Ivan II. Lisco
1386.-1408.
16. Benedikt II. de Benedictis
1410.- 1426.
17. Dionizije de Pálócz
1427.-1428.
18. Josip de Bezza
1428.-1443.
19. Rafael Herczog de Zekchew (Szökcozöi)
1444.-1450.
20. Mihajlo
1451.-1452.
21. Filip Gathal
1452.-1456.
22. Pavao
1457.-1463.
23. Benedikt III.
1466.-1484.
24. Matija Varda
1486.-1488.
25. Stjepan Crispo Nagy-Lucsei
1489.-1490.
26. Luka
1490.-1493.

Diacovensia 1/1995.

27. Gabrijel Polnar
1494.-1502.
28. Mihajlo II. Keserić (Kesserew)
1502.-1524.
29. Juraj II. de Palina
1525.-1526.
30. Bernard Gentilis
1533 -

Lista bosansko-đakovačkih biskupa vjerojatno nije potpuna, pa će objelodanjivanjem nove i posve nepoznate arhivske građe možda biti i dopunjena.